

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2017

Bc. Lucie Dvořáková

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Rekonstrukce staroslovanského náboženství. Čeští badatelé a
podněty západní religionistiky od poloviny 19. století do druhé
světové války

Bc. Lucie Dvořáková

Diplomová práce

2017

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie Dvořáková**
Osobní číslo: **H14499**
Studijní program: **N6101 Filozofie**
Studijní obor: **Religionistika**
Název tématu: **Rekonstrukce staroslovanského náboženství. Čeští badatelé a podněty západní religionistiky od poloviny 19. století do druhé světové války**
Zadávací katedra: **Katedra religionistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce bude analýza vlivu trendů v západní religionistice na soudobé české badatele při jejich snaze rekonstruovat staroslovanské náboženství. Období výzkumu je vymezeno od poloviny devatenáctého století, kdy se rodí moderní religionistika, až do konce prvorepublikového Československa. Nejprve bude třeba přesně zformulovat okruh problémů a otázek, které se čeští učenci dané doby snažili vyřešit. Zároveň autorka připraví důkladný přehled výrazných trendů v západní religionistice, na které mohli čeští autoři navazovat. Zaměří se především na zdroje německé, ale neopomene ani vliv britské a francouzské produkce. Důkladnou analýzou argumentace vybraných textů bude možné ukázat, které ideje a problémy výrazně formovaly rodící se českou religionistiku na tomto vybraném problému (rekonstrukci staroslovanského náboženství), z jakých předpokladů autoři vycházeli a nakolik je ovlivnily výrazné trendy západního bádání. Samozřejmým začátkem práce bude důkladná rešerše a sepsání pracovního úvodu s prvními formulacemi okruhu problémů a hypotézou ohledně ústředního tématu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

NIEDERLE, L.: Slované starožitnosti I-IV, Praha 1901-1924.

KALANDRA, Z.: České pohanství, Praha 1947.

ZÍBRT, Č.: Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku, Praha 1894.

PERTOLD, O.: Úvod do studia náboženství, Praha 1918.

PERTOLD, O.: Pověra a pověrčivost, Praha 1956.

RŮŽIČKA, J.: Slované bájesloví: mythologie, Olomouc 1907.

JIRÁNI, O.: Stav mytologického bádání v posledním desetiletí, Listy filologické XXXVII, 1910.

MÜLLER, F. M.: Contributions to the Science of Mythology, London 1897.

LANG, A.: Myth, Ritual and Religion, 2 Vol., London 1887.

KUHN, A.: Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks. Ein Beitrag zur vergleichenden Mythologien der Indogermanen, Berlin 1859.

COX, G. W.: An Introduction to the Science of Comparative Mythology and Folklore, New York 1881.

Vedoucí diplomové práce: **doc. Mgr. Martin Fárek, Ph.D.**

Katedra religionistiky

Datum zadání diplomové práce: **31. března 2016**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2017**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 94

doc. Mgr. Martin Fárek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 11. 2017

Ráda bych poděkovala své rodině. Byla mi vždy velkou oporou a mým zázemím. Svému příteli chci poděkovat za trpělivost a laskavost ve chvílích, kdy ji bylo třeba.

Děkuji za rady a vedení doc. M. Fárkovi.

ANOTACE

Tato práce se zaměřuje na podněty, které působily na české badatele v období druhé poloviny 19. století až po začátek 20. století, při rekonstrukci náboženství starých Slovanů. Protože čeští autoři věnovali pozornost hlavně německým badatelům, zaměřuji se v první části své práce na tuto oblast. Badatelé v 19. století nerozlišují u starověkých národů mezi náboženstvím a mytologií. Pro dokreslení dobového kontextu jsem věnovala pozornost i předchůdkyni religionistiky, což byla částečně srovnávací mytologie. Odtud přejímali čeští badatelé inspiraci pro práci s látkou a výklady. Zde se i rodí západní religionistika.

Shrnuji otázky, které si badatelé kladli, a snažím se ukázat, jaké rysy a strukturu badatelé u Slovanů a jejich náboženství hledali. Do tohoto bádání v 19. století zasáhl i jazykozpyt nebo koncept národa Indoevropanů (Árjů) a proto i jim krátce věnuji pozornost.

Českým badatelům se pak věnuji ve druhé části práce. Pokouším se ukázat, co za vlivy přejímali za ciziny, jaké prvky hledali a nalézali u Slovanů a jakými směry se ubíralo bádání o Slovanech. Někteří se zajímali více o vývojové teorie o vzniku mýtů nebo náboženství, jiní se zaměřili na folklór a sběr pohádek, ve kterých nacházeli bytosti z dávných dob Slovanů.

KLÍČOVÁ SLOVA

Staroslovanské náboženství, srovnávací mytologie, religionistika, Árjové, Indoevropané.

ANNOTATION

This thesis is focused on incentives that influenced Czech scholars while reconstructing the religion of Old Slavs from the second half of the 19th century to the beginning of the 20th century. As the Czech authors drew mainly from the sources of German scientists and therefore I focus on this area in the first part of my thesis. Scholars in the 19th century did not separate religion from mythology. To illustrate the context of the period, I also comprised the predecessor of Religious Studies, which was partly the comparative mythology. It was the source of inspiration for work with resources and interpretations of Czech scholars. This is where the Western Religious Studies were born.

I summarized the questions asked by scholars, the features and structures they tried to find with the Slavs and their religion. This research was also influenced by linguistics or concept of the Indo-European (the Aryans) nation, and therefore they are also briefly described.

Second part of the thesis is focused on Czech scholars. My attempt is to outline the influence taken over from abroad, elements they sought and found with the Slavs and ways of their research. Some were more interested in development theories about the origins of myths or religions, others focused on folklore and the collection of fairy tales in which they found the beings of ancient Slavs.

KEYWORDS

Old Slavic Religion, comparative mythology, Religious Science, Aryans, Indo-European.

OBSAH

0	Úvod.....	11
1	Srovnávací mytologie	13
1.1	Vznik a vývoj srovnávací mytologie.....	13
1.2	Vztah mytologie a náboženství: problematika terminologického..... uchopení.....	14
1.3	Starověk v očích srovnávacích mytologů	15
1.4	Přístup k mýtům ve středověku až po novověk	17
1.5	Otázky badatelů 19. století ve srovnávací mytologii	22
1.5.1	Výklady vzniku mýtu.....	23
1.6	Indoevropané.....	29
1.7	Jakob a Wilhelm Grimm	32
1.8	Friedrich Max Müller	39
1.9	Jazykozpyt 19. století	44
1.10	Pojetí Slovanů.....	46
2	Čeští badatelé konce 19. a počátku 20. století	51
2.1	Čeští zastánci animismu	53
2.2	Lubor Niederle	54
2.3	Jiří Polívka	56
2.4	Josef Král	57
3	ZÁVĚR	61
4	BIBLIOGRAFIE.....	63

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

SM   srovnávací mytologie

0 ÚVOD

Jak už název napovídá, tato práce si klade za cíl zmapovat, za jakých okolností se u českých badatelů formovala představa o dávných Slovanech a jejich náboženství. Dochovalo se nám málo zpráv, které navíc pro badatele 19. století nemusely být ani známé či přístupné, popřípadě jim mohla chybět i jazyková erudice. Mluvíme-li o období 19. století, musíme mít na paměti i dobové klima či exponované události zasahující do vědeckého smýšlení a zájmů, které hýbali i celou společností. Vzpomeňme na Rukopisy, které samy odrážejí určité touhy nejen plagiátorů, ale většiny české společnosti na počátku 19. století mít důkazy o vlastní dávné historii. Vlna nadšení a zájmu o Slováky a jejich minulost, která vznikla, se přelila i mezi laiky, je právě jedním z impulzů, které formovaly počátky vědeckého bádání o nich.

V těchto náladách pak vznikly teorie badatelů rekonstruující život a smýšlení slovanského etnika, žijícího před dávnými časy.

Takové představy, již zcela propracované, však nevzešly samy od sebe. I teorie se rodí v určité převládající myšlenkové atmosféře. Mou otázkou tedy je, na jakých obecných předpokladech čeští badatelé začínají vůbec se studiem náboženství starých Slovanů a jaký náboženský systém a jeho prvky u nich chtějí nalézt. Obzvláště, pokud o hledaných rysech existují jen pramalé nebo žádné informace. Jaké otázky si vůbec badatelé kladou? Jaké předpoklady přejímají čeští badatelé 19. století a počátku 20. od kolegů z ciziny. Není překvapením, že česká scéna tohoto období je ovlivněna více pracemi německých autorů. Věnuji tedy pozornost i německým badatelům.

Ačkoli v názvu práce, stojí „staroslovanské náboženství“, v okamžiku, kdy jsem začala pracovat s díly autorů z druhé poloviny 19. století, spojovala se se Slováky hlavně mytologie. To mě přivedlo k celému vědnímu oboru, srovnávací mytologii, na který navázala vznikající religionistika.

První část své práce tedy věnuji srovnávací mytologii a jejím badatelům. To, co je pro mě důležité, jsou jejich předpoklady a to, jak vůbec dochází k vytvoření představy o pravěkých dobách a co vše se s nimi spojuje. V této části pro mě byly stěžejní články, publikované v *Listech filologických* Josefem Králem a O. Jiráním v letech 1888, 1900 a 1910, zabývající se díly srovnávací mytologie, zejména těmi, které česká scéna znala a odkazovala se na ně.

V první části práce se zabývám dřívějšími pracemi ve srovnávacím mytologickém bádání a především badateli 19. století. Protože po dlouho dobu existence tohoto oboru zůstává hlavní otázkou vysvětlení vzniku a vývoje mýtu, věnuji pozornost i různým výkladům. V krátkosti se dostávám k roli tzv. Indoevropanů a jazykovědy 19. století ve srovnávací mytologii. Díky tomu, že jsou za významné pro SM považovány práce J. Grimma a F. M. Müllera, věnovala jsem se jim v samostatných podkapitolách. Podrobnějším rozbořem jejich prací se chci dostat k hlavním předpokladům u SM, kterou reprezentují. Oba dva předpokládají, že Slovani, Germáni atp. měli svá náboženství nebo mýty. Ta měla být stejně svébytná jako křesťanské náboženství. Oba dva tedy pracují s tím, že zde máme dva odlišné náboženské systémy – „pohan­ský“ a křesťanský. My si ani dnes nemůžeme být zcela jisti, jakou podobu mohly mít kult nebo tradice u starých evropských národů. Máme zde jen předpokládanou podobu, jakou nám zprostředkovali tito badatelé. Známe však křesťanství a kategorie, se kterými pracuje. Porovnáme-li dva odlišné „náboženské“ (mytol.) systémy, měly by se mezi nimi objevit rozdíly. Proto budeme kategorie, které nalezneme u Grimma a M. Müllera porovnávat s teologickými. Najdeme-li odlišnosti, jde opravdu o dva odlišné systémy. Pokud se badatelský výzkum 19. století nebude ve svých východiscích příliš lišit od předpokladů svých křesťanských před­chůdců, můžeme předpokládat, že badatelé 19. století pracují s látkou, za kterou vidí jen sys­tém obdobný křesťanskému a jeho prvky přenášejí do výzkumu starověkých národů.

Ve druhé části práce se dostávám ke konkrétním českým badatelům 19. století a počátku 20. století. Vycházím většinou z konkrétních děl autorů. Velice podnětná pro mě byla studie Lu­bora Niederleho *O původu Slovanů* z roku 1896, kterou zpracovával před sepsáním známých slovanských starožitností. V prvotní orientaci mi pomohly studie od V. Bechyňové, M. Čer­ného a P. Kalety, obsažené v nově vydaném a sebraném spise K. J. Erbena *Slovanské bájeslo­ví* z roku 2009.

1 SROVNÁVACÍ MYTOLOGIE

1.1 Vznik a vývoj srovnávací mytologie

Když se řekne srovnávací mytologie, představíme si pod tím postup badatelů, kteří komparují různé mytologie nebo jen prvky z nich. Takovouto práci s látkou můžeme sledovat již od antiky. Dřívější badatelé, kteří se uchylovali ke srovnávání, byli ve svém bádání často omezeni špatnou znalostí pramenných jazyků, užší specializací (převážně jen na starověké Řecko a Řím), teologickým rámcem myšlení a prací s látkou.

Druhý význam tohoto označení je spojen s badateli zejména 19. století, kdy se formuje celý vědecký obor, tzv. směr srovnávací v mytologii. Velice těžko se určuje, kdy o tomto bádání, ke kterému byly sepisovány knihy během středověku až po novověk, můžeme mluvit jako o „oboru“. Mluvím o badatelích hlavně 19. století, ale i ti před sebou mají své předchůdce v 16.-18. století. Vyjdeme-li ovšem z výpovědí německých a českých autorů, dají se mezi zakladatele srovnávacího směru mytologického, počítat zejména bratři Grimmové, Adalbert Kuhn a Fridrich Max Müller.^{1 2}

Zájem badatelů konce 18. a počátku 19. století byl zaměřen převážně na studium mytologie řecké a římské, kterou nazývali souhrnně „mytologií klasickou“. Jiná mytologie nebyla pro vědce dlouhou dobu důležitá. Až posléze, když Evropou prochází vlna národních obrození, začínají být tematizovány jednotlivé národy a jejich minulost. Začíná tak i hledání mytologií z dob starověku u jednotlivých národů. Někdy je hledání vlastní mytologie spojováno s dokázáním svébytnosti národa a jeho legitimního postavení v rámci evropských států. Objevuje se nám tajemný „pranárod“, a jednotlivé evropské národy se snaží dokázat, že i oni patří k jeho dědicům. Jako veliká pomocnice se ukazuje jazykověda. Právě ta má pomoci k rekonstrukci „mýtů“ nejen jednotlivých národů, ale i jednoho „původního mýtu nebo náboženství“, které mělo být už přítomno dříve, v časech pranároda Indoevropanů. Tímto jsme předeslali téma, které nás čeká později.

---

¹ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, *Fil. Listy*, XV, 1888, s. 333.

² F. Max Müller: *Contributions to the Science of Mythology*, 1897, s. XII.

1.2 Vztah mytologie a náboženství: problematika terminologického uchopení

Jako jedna z prvních otázek, která se nám naskytne při čtení textů z oblasti srovnávací mytologie, je, co je mytologie a co je náboženství. Četní badatelé mezi nimi nedělají rozdíl. Jiní mezi nimi rozdíl činí spíše intuitivně a nahodile, a my spíše jen tušíme, že to pro autora není to samé.

Badatelé, přibližně do 2. poloviny 19. století, se tímto problémem nezabývali. Dá se říci, že na počátku mytologických studií a v dobách dřívějších se pod slovy náboženství a mytologie myslelo totéž. Tedy jakýsi soubor tradic a nauk (doktrín), ve které se věřilo.³ Když se v českých i německých textech 19. století, zorientujeme ve starší formě jazyka, objevíme, že používají synonymně označení jako náboženství a mytologie, ale stejně tak i pojem víra nebo víra v boha/bohy. Jazyk a jeho užívání se stále vyvíjí a není tedy divu, že se za více jak století posunul a dnes by se autoři možná vyjadřovali jinak. Může to však odrážet i způsob myšlení. Do té doby byly tyto termíny intuitivně chápány tak, že vycházejí z téže kategorie podobných představ, a tudíž když se například píše o problému náboženství, píše se také o vzniku mýtu⁴. V tehdejších textech vyznívá „mytologie a víra“ jako náhradní slovo pro „náboženství“. Teoreticky mělo tehdy synonymní význam. Ale možná že právě ona nejasnost, zda se mluví o náboženství nebo o mytologii (či samostatných kultech), vedla autory k tomu, že vzali jeden z předpokládaných základních znaků jak u mytologie, tak u náboženství, tj. víru v bohy/bohy, a začali jej zástupně využívat. Každopádně toto je spíše úvaha, ukazující na problematiku slov užívaných dříve a dnes.

Změnu zaznamenáváme v období 19. století. Srovnávací mytologové se ptají po tom, co je mýtus, jak vzniká, a stejně tak co je náboženství. Není to nová otázka, ale objevuje se řada nových teorií, které se pokouší osvětlit vznik a vývoj mýtu z jiné perspektivy. Někteří badatelé docházejí k závěru, že tyto pojmy se zcela nepřekrývají. Tak vzniká i samostatná věda o náboženství (dnes známá jako religionistika, dále jako science de religion, science of religion, Religionwissenschaft). S ní je nesporně spojeno jméno Maxe Müllera. Od druhé poloviny 19. století můžeme vidět velký zájem badatelů o nový obor a jejich hojnou monografickou činnost.

---

³ F. Max Müller: *Natural religion*, 1889, s. 412.

⁴ J. Král: O nynějším stavu bádání mytologického, *Fil. Listy*, XXVII., 1900, s. 97.

Většina mytologů si však rozlišením není tolik jistá a rozdíly nečiní. Vzhledem k tomu, že většina z nich je orientovaná na řeckou kulturu, tak někteří dávají najevo pochybnost, zda dokážou pojmy a to, co zastupují, odlišit. Mají zprávy o jakýchsi kultech, znají jména bohů, ale nejsou schopni přesně říci, zda jde o mytologii či náboženství. Problém může být už jen určit, co vše je a není mýtus a náboženství.

Badatelům 19. století chybí definice mytologie či náboženství. Nelze jim to však tolik zazlívat, neboť je to problém, který dodnes není uspokojivě pro všechny rozřešen. Badatelé si samozřejmě stanovují vlastní či přejaté definice, ale najíti obecně platného zákona či kritéria obsahující stejné znaky, se dosud nepodařilo.

V textech, se kterými jsem pracovala, tyto dva pojmy většinou splývaly. Badatelé však, ať už mluvili o náboženství nebo mytologii, za tím vždy viděli nějaký jednotný systém představ. Pokouším-li se o jeho uchopení, ať už v mytologii nebo náboženství, používám často slova jako kategorie, systém nebo komplex. (Taková to forma je totiž u badatelů 19. století předpokládána.)

1.3 Starověk v očích srovnávacích mytologů

Jak již bylo řečeno, bádání o mýtech a otázky s nimi spojené si kladli badatelé již dříve a jejich „nástupci“ si toho byli vědomi.

Nejspíše i díky pohledu upřenému k antickému světu nachází mnozí badatelé 19. století počátky otázek a zájem o mytologii ve starověku, hlavně v Řecku. Mytologická studia mají mít svůj počátek, spolu s filosofickými. Podle názoru M. Müllera se Řekové pokoušeli odhalit zapomenutou pravdu. Hledání pravdy je základ filosofie a díky tomu se mají spojit u filosofů zájmy v jejím hledání.⁵ (Takovéto propojení filosofických „pravd“ a Müllerovy „zapomenuté“ pravdy však může být zcestné a rozdílné. Navíc zde vidíme filosofické hledání pravdy a předpoklad, že mýty jsou jen „upravenou“ nebo pokaženou pravdou. Tedy dvě různé věci.) Podobně však hledí k antické minulosti i J. Král., český badatel z přelomu 19. a 20. století. Předpokládá, že filosofy popuzuje nečestné chování bohů v bájích. Na základě jejich „nemorálnosti“ pak promýšlí pravost a nepravost pohanských bohů.⁶ Je pozoruhodné, proč by si byť hypoteticky měl řecký filosof pokládat takto otázky (morálka-pravost), ovšem mnohem více je palčivé, proč takto argumentuje badatel 19. století.

---

⁵ F. Max Müller: *Natural religion*, 1889, s. 414.

⁶ J. Král: O nynějším stavu bádání mytologického, *Fil. Listy*, XV, 1888, s. 224-226.

U J. Krále se také dovíme, že mýty tvořily články víry, které uznával stát, a byly zakořeněny v dogmatech. Proto vymezování se filosofů vůči mýtům bylo v podstatě i sporem se státní mocí. (Státní autorita chránila náboženská dogmata založená na bájích.)⁷ Pro lepší porozumění by bylo potřeba prostudovat si více antické autory. To však není náš cíl. To, co je pro nás pozoruhodné je, že pozdější badatelé SM v nich spatřují takové „odpůrce“ vůči státnímu kultu. I bez hlubokých znalostí se toto zdá minimálně nadnesené.

Co můžeme říci s určitostí, je, že autoři, jako Homér, Hésiodos, Herakleistos, Xenofanés, Pythagoras aj. se tématy spojenými s řeckými bohy a mýty zabývali, popřípadě se k nim někdy vyjádřili. Dnes již však jednoduše neurčíme, v jakých konotacích se vyjadřovali a co přesně chtěli říci. (Již výše jsme narazili na problém s výrazy a vyjádřeními ve sto let starých textech. Věřím proto, že výklad myšlenek u takto starých autorů, navíc filosofů, není jednoduchý a slova, která tehdy zvolili, se mohla i významově posunout, vyprázdnit atp.) Nám však nyní nejde o jejich výklady. Jsou pro nás důležití v tom, že se na ně „odvolávají“ autoři SM v 19. století. Pro nás je zajímavé, co v antice hledají a nelézají. Většina badatelů SM se zabývá rozbory a studiem prací Homéra a Hesiodota, neboť výlučnou mytologií je pro ně zpočátku ta řecká.

To, co se rozebírá pod pojmem mytologie, jsou převážně jen jména a příběhy o bozích a hrdinech (herojích).

Jedna z důležitých starověkých postav je v rámci mytologických výkladů Euhemerós, žijící mezi 4. a 3. stoletím př. n. l. Mohl zažít, tehdy ne neobvyklou situaci, kdy se v rámci kultu osobnosti význačného vůdce atp. postava historická vydává za boha (a stává se jí v předávaných příbězích). Snad takového případu přivedly Euhemera k domněnce, že řečtí bohové byli původně králové nebo hrdinové, tedy lidé.

Po vzniku křesťanství se otázka vzniku náboženství a původu mýtu ožívuje.⁸ Euhemerovy teze jsou využity a přizpůsobeny pro apologické vypořádání se s pohanstvím. Vlastní obhajoba křesťanství sebou nesla i vymezení se vůči ostatnímu. Dichotomický pohled křesťanů na svět pak staví naproti sobě sebe a řeckou tradici, co by jiné náboženství. Přisuzuje-li si však jedna strana nárok na pravdu, tedy ta druhá ji v tomto pohledu nemá. Mají-li křesťané jediní pravdivou zvěst o Božím zjevení, tedy ty ostatní pravdivé nejsou a mají menší význam. Římský kult se stává nepravdivou zvěstí, pohanstvím. Euhemerova teorie jim poskytla vítaných zbraní.⁹ Využívají ji, aby ukázali, že všichni pohanští bohové mají lidský původ a tedy mýty

---

⁷ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 224-226.

⁸ Tamtéž, s. 227.

⁹ Tamtéž, s. 227.

jsou spíše pokaženou historií, popř. pokaženou zvěstí. Křesťanská zvěst, která má pocházet od Boha a na druhé straně mýty, výmysl člověka. Takovéto využití Euhemerových tezí mělo ukázat na nepodstatnost mytologie. K Euhemerickému výkladu, či euhemerismu, se ještě vrátíme v novověkých výkladech.

1.4 Přístup k mýtům ve středověku až po novověk

V tomto období se nacházíme čistě v křesťanském světě. Toto nahlížení světa se nám promítá i do chápání mýtů a mytologie (popřípadě náboženství). Máme zde na straně jedné křesťanskou tradici, nárokuje si jedinou „pravdu“. V dichotomickém pohledu se pak nabízí vidět v jiných „náboženských“/mytologických tradicích „nepravdu“. Této křesťanské perspektivě se pak v rámci výkladů zamlouvá využít a přizpůsobit si Euhemerovy teze. Opět zde předpokládají dvě roviny. Lidský původ pohanských bohů ukazuje, že jde „jen“ o výtvar člověka. Něco nezjeveného, nedokonalého. Křesťanská zjevená zvěst vychází ve výkladech vždy kvalitativně lépe už jen z toho důvodu, že její původ je od boha a je tedy dokonalá. Toto dělení na předem dané dvě roviny nemusí být v pozdějších výkladech znát. Píší-li autoři o mytologii, zůstávají nám u toho zmínky o upadlé formě učení atd. Toto nedokonalé předpokládá tedy i něco dokonalého. Výtvar lidí a to, co u lidí původ nemá, tedy je dané bohem. Pravá víra/náboženství vs. nepravá.

Dělení na dvě roviny, náboženství zjevené a nezjevené, očividně zůstává i u badatelů v 19. století. Nebádá se ovšem o tradicích zjevených. Výklady jsou zaměřeny na tradici nezjevenou – tedy výtvar člověka. Stále se nám však vrací připomínání upadlé formy, kterou by měla mytologie být. Často badatelé zmiňují jakýsi „úpadek“, který předcházal vzniku mýtů. (Což nám opět implikuje „ne-upadlou“ – tedy správnější a lepší formu náboženství). Badatelé se postupně se snahou o vědeckost oboru snaží vyhýbat teologickým termínům. Nemluví o pokřiveném zjevení, ale jen o pokřivení (úpadku). Zahalení „pravdy“ (ačkoli nevíme jaké), bývá také častým motivem a původcem vzniku mýtů. Tyto pravdy jsou často obsaženy v tzv. Písmech.

Písmo, Písma, Kniha přírody atd. je předpoklad, že u pohanů nalezneme posvátná písma, co by konstituční prvek mýtů.¹⁰ Toto téma je pro středověk běžné a proto se nám také bude stále objevovat a vracet u některých z autorů, na které narazíme a to i v pozdějším období.

---

¹⁰ F. Max Müller. *Natural religion*, 1889, s. 281.

Jako typická forma práce s texty, a to nejen ve středověku, se ukazuje používání alegorie. Jde o jakýsi „jinotaj“, který může nahlédnout stejně myslící skupina. Dívat se na věci alegoricky, byl názor během středověku a renesance poměrně rozšířený. Všichni autoři byli křesťany a proto i jejich práce s mytologickými tématy byla protkána teologickou terminologií a výklady. Podle některých autorů se dobrý křesťan má dívat nejen na věci, jako je umění, ale na celý svět, na všechno, alegoricky.

"Bible měla být chápána alegoricky; Kniha přírody měla být chápána alegoricky. A veliké práce pohanů měli být také chápány alegoricky."¹¹

Tak jako je alegoricky nahlížena Bible, je stejně tak nahlíženo i Písmo/ Písmo přírody, která zdá se má pro badatele zaujímat podobný status jen u pohanů. Do kategorie „Písem“ se hodí i mytologické příběhy a proto i ony mohou být interpretovány. Někteří v nich hledají morální poučení o křesťanství a teologii, ať už k potvrzení vlastní tradice, či jako pomoc při konverzi ke křesťanství. Buď se v interpretacích antických příběhů odehrává pokřivený příběh biblický, nebo ukazují v mýtech morální úpadek, kterého bylo dosaženo. Slovo „úpadek“ vzbuzuje pocit, že tento stav není trvalý a už vůbec ne jako původní. Odkazuje na něco, co se odklonilo od svého směřování a nedopadlo tak jak mělo. Projdeme si nyní pár významných autorů a jejich práce, které byli často vzorem pro následující desetiletí. Částečně si nejspíše zopakujeme to, co jsme si výše načrtli, jen určité prvky mohou být na konkrétních příkladech rozvedeny více.

Hledání etických témat, v Písmech nebo mytických příbězích, bylo spíše hledáním odstrašujících příkladů (a původních ryzích křesťanských vzorů). Postavy obsažené v mytických příbězích byly často použity jako příklady mravního úpadku. Např. interpretace postavy Thesea a jeho zabití Minotaura, mohla zosobňovat vítězství nad tělem, tělesností nebo nad ďáblem. Sám Minotaurus pak představoval lidskou bestialitu.¹²

Pro některé autory, jako byl například Petrus Berchorius, žijící ve 14. st., bylo hlavním kritériem v hledání alegorií v řecké mytologii to, nakolik se daný příklad dá vyložit jako poučení o

---

¹¹ H. David Bruble: Let Us Make Gods in Our Image: Greek Myth in Medieval and Renaissance Literature. In: WOODARD, Roger D. (ed.). *The Cambridge Companion to Greek Mythology*. s. 408.

¹² H. David Bruble: Let Us Make Gods in Our Image: Greek Myth in Medieval and Renaissance Literature. In: WOODARD, Roger D. (ed.). *The Cambridge Companion to Greek Mythology*. s. 411.

křesťanské morálce a teologii.¹³ Berchorius vydal kolem roku 1340 své dílo *Ovidius moralizatus*, ve které v křesťanském duchu vyložil Ovidiovy Metamorfózy. Tento francouzský mnich zde sice podle některý odvážně zpřístupnil křesťanskému světu antickou mytologii, každopádně v jeho díle vidíme více křesťanský příběh s mytologickými jmény. Umírající Pyramus je Kristem na kříži atp. Většinou jde o ukázání pozemských nástrah křesťanům. Otevřeně přiznává, že jeho práce má posloužit konverzi pohanů. Berchoriova interpretace, pojatá jako „alegorické komentáře Ovidia“, představující stejně tak převedení řecké tvorby na biblickou, byla ve své době pro způsob vykládání nejvlivnější.¹⁴

Další známý autor této doby, je Giovanni Boccaccio (Jan Bocatio)¹⁵, (1313-1375). Mezi jeho významné dílo k našemu tématu patří *Genealogia Deorum Gentilium*, pod jinými názvy známé jako *De genealogia deorum gentilium*, *On the Genealogy of the Gods of the Gentiles* či jen jako „*Genealogia*“¹⁶ Tuto „genealogii pohanských bohů“ začal zpracovávat nejspíše od roku 1350, nadále ji pak opravoval a redigoval až do své smrti roku 1375.¹⁷ Toto dílo je opakovaně vydáváno a odvolává se na něj později mnoho autorů. Mělo sloužit jako encyklopedie mytologie. Zdá se ovšem, že stále se autoři snaží držet pravidla, že proniknout do podstaty dané věci a tedy i podat výklad o ní, lze jen, když se dopátráme jejího původu. Původ pak očividně v této optice může doložit rozkrytí genealogického původu bohů – tedy jejich historie a vývoje v minulosti. To se ukazuje i u díla *Historia deorum gentilium* (1548) u Liliuse Gyralda z Ferrary. Různé pojmové označení, ovšem autoři se pokouší o tentýž cíl. Historie i genealogie je mají dovést k původu mýtu.

Podobné tendence nalezení a rozkrytí původu mýtu skrz studium pohanských bohů, můžeme vidět i u jiných autorů. První rozsáhlé zpracování o bozích po Boccacciově *Genealogii* zaznamenáváme u Georgiuse Pictoria (1500-1569) v díle *Theologia Mythologia*.¹⁸ Ukazuje se nám, že to, co se u pohanů předpokládá je i jejich vlastní mytologická nauka o bozích. Podařili se badatelům dobrat jejich Písem, které u nich předpokládají, podaří se jim nalézt i jejich učení. Zajímavé je, jaké pojmy k uchopení používali. V čistě křesťanském světě, kde je popisována „mytologická teologie“, nejde o takové překvapení. Zarážející je, když se ke stejnému

---

¹³ Tamtéž, s. 414.

¹⁴ Tamtéž, s. 419.

¹⁵ Jméno uváděné ve starších studiích.

¹⁶ Dostupné nové vydání: *Genealogy of the pagan gods*. Přeložil Jon SOLOMON. Cambridge: Harvard University Press, 2011.

¹⁷ <https://www.britannica.com/biography/Giovanni-Boccaccio#ref233439>

¹⁸ H. David Brubler: Let Us Make Gods in Our Image: Greek Myth in Medieval and Renaissance Literature. In: WOODARD, Roger D. (ed.). *The Cambridge Companion to Greek Mythology*. s. 421.

označení připojí badatelé v 19. století (máme homérskou teologii, u Niederleho zase slovan-
skou). Stále se ovšem pohybujeme ve výkladech o mytologii klasické.

Standardem pro minimálně celé následující století je dílo¹⁹, které napsal Natalis Comes (Natalis Comitis) (1520-1582/0). *Mythologiae libri X*, Venetiis 1568, celým názvem: *Mythologiae sive explicationis fabularum libri decem, in quibus omnia prope Naturalis et Moralis Philosophiae dogmata contenta fuisse perspicue demonstratur*/tj. volným překladem: *Mytologie, které vysvětluje deset knih bájí, v nichž je jasně demonstrována blízkost všech (jejich) dogmat s přírodní a morální filosofií.*

První nás upoutá název, ukazující nám, že lze mluvit o nějakých mytologických knihách. V nich nalezneme báje a v bájích vysvětlená dogmata pohanského učení. Mýtus představuje alegorii, pod níž se tají důmyslné etické a fyzické pravdy. Mýtus sám o sobě měl vzniknout uměle.²⁰ Pokud nahlédneme do této knihy, připomíná další encyklopedický výčet, kde nalezneme postavy řecké mytologie, jako jsou bohové, hrdinové a bájní tvorové (Sirenum, Cerberis...). Najdeme zde ovšem i komentáře a výklady. Explicitně již badatelé křesťanského světa nehledají důkazy o pokřiveném biblickém výkladu, ovšem stále pracují toutéž metodou. Natalisovou cestou jde i Francis Bacon (Fr. Baco Verulamský, Francisci baroni baronis de Verulamio), (1561-1626) ve svém spise „*De sapientia veterum*“, Londini 1609. Volný překlad názvu knihy je „O starodávné moudrosti“. Kniha má 31 kapitol, přičemž každá z nich se věnuje většinou nějaké bytosti, či jménu spojeným s mytologickým kontextem. Například Pan, Perseus, Typhon, Sirenes, Prometheus apod. I on předpokládá, že v antice měli „primitivové“ posvátná písma²¹. O mytologii explicitně nemluví, jen o pověstech a náboženství. Což nás přivádí opět předpokladu univerzálního výskytu náboženství u každého z národů.

Bádání o mytologii se rozbíhá dvěma směry. Zaznamenáváme badatele, kteří se v následujících stoletích upínají ke zcela jasnému teologickému výkladu, a mnohem více se snaží přiblížit k dřívějším výkladům církevních otců. Další autoři pokračují ve výkladu, v němž se ztrácí čistě křesťanské pojmy, ačkoli stále se pohybujeme v křesťanském prostředí, které je obklopuje. Zdá se ovšem, že se tito badatelé snaží přiblížit k nezaujatým stanoviskům.

---

¹⁹ Tamtéž, s. 420.

²⁰ Natalis Comes: *Mythologiae...*, 1637, s. 5.

²¹ Francis Bacon: *De sapientia veterum*, 1609, s. A3.

Mezi badatele, kteří se snaží vrátit k dřívějším výkladům, můžeme počítat holandského humanistického teologa Gerharda Jana Vossa z Heidelbergu (Gerardus Johannes Vossius) (1577-1649). Zachovalo se nám po něm dílo *De theologia gentili et physiologia christiana de origine et progressu idololatriae libri IX*, Amstelodami, 1642. Volně přeloženo „O pohanské teologii a křesťanské fyziologii, o původu a vývoji modlářských knih“. Opět se nám ukazuje stanovisko, že u pohanů nalezneme jejich vlastní učení, které je obsaženo v jejich písmech. Tato písma jsou pak explicitně označena za modlářská. Víra je v tomto pohledu zcela mylně prokazována pohanským modlám a symbolům at. (Nepraví bohové nám naznačují existenci pravého boha). Polyteismus má být nezdařená forma hebrejského monoteismu, která vznikla až po době Noemově. Vedle vyvoleného národa se zjeveným náboženstvím začali zbloudilí lidé místo tvůrce uctívat tvory jako bohy. Vidíme zde tedy zase formu úpadku, který vůbec toto zavínil. V konečném důsledku bylo úkolem Vossovy mytologie převést jednotlivé mytické postavy na osoby biblické.²²

Podobnou cestou se ubírá Gerhard Croesus (1642-1710). Ve své *Historia Hebraeorum*, 1704, dokazoval, že Odysseia obsahuje historii patriarchů. Ilias zas v sobě má obsahovat vypravování o dobytí a rozboření Jericha.²³ Badatelé se snaží objevit za pohanskými příběhy pokleslou nebo schovanou verzi příběhu biblického. Tzv. Vossův přístup není opuštěn ani na přelomu 19. a 20. století, a to i přes problémy, a kritiku, se kterou se teorie potýká. Během 19. století v Německu a Anglii můžeme najít řadu badatelů, kteří se k takovým to výkladům vrací a opakují to, co jejich předchůdci. Křesťanská zvěst měla být lidmi pokřivena a vznikla z ní řecká mytologie. Jde tedy o výtvar člověka. O „špatnou“ teologii, která vznikla úpadkem jediné správné a tedy pravdivé teologie křesťanské. Většina srovnávacích mytologů se od takového přístupu začíná koncem 19. století distancovat. Podívejme se, jak vidí J. Král jednoho ze zastánců, tohoto směru, anglického badatele Gladstoneho.

„Mythologie řecká dle Gladstona vytryskla z dvou pramenů: z posvátné tradice biblické (živel t r a d i t i v n í) a z fantasie (živel i n v e n t i v n í), která živel první, původně ryzí a čistý, rozličným způsobem doplnila a porušila. Theistické a messianské tradice obrazí se dle Gladstona dosti často v teologii Homerské.“²⁴

---

²² J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 228.

²³ Tamtéž, s. 228.

²⁴ Tamtéž, s.229.

Jak vidíme, někteří z autorů přicházejí dokonce i s homérskou „teologií“ (Gladstone rozhodně nebyl jediný). Mnoho autorů se točí kolem stejných témat a jejich přístupy se příliš nemění.

Pakliže badatelé předpokládají, že dříve existovala ryzí a původní „teologie“, nauka o bozích, či jakkoli jinak to konkrétně nazývají, dostávají se k tomu, že tato forma „upadla“ a s ní i vše u onoho národa – tedy celá úroveň dané civilizace (jazyk, kultura, náboženství...). Takto se mohou začít dané národy rozdělovat na ty, které mají onu „ryzí“ formu a na ty, které ji už nemají a tudíž jsou na tom hůře. Poklesli a jsou na „nižší úrovni“. Dostaneme se k dichotomickému rozdělení na „vyšší a nižší“ stupeň. V rámci rozvíjení takového smýšlení pak dávají smysl myšlenky o vývojových stupních různých kultur. Podíváme-li se na badatele 18. století, najdeme mnohá vysvětlení. Práce s látkou SM přestává být pomalu explicitně spojena s křesťanskými kategoriemi.

Proto to, co jsme si nyní zjistili o křesťanské interpretaci mytologií, budeme moci později porovnat s „vědeckými“ pracemi (a předpoklady) následujícího období. Došlo-li opravdu k oproštění se od teologického dědictví, mělo by se to projevit i na jejich pracích.

1.5 Otázky badatelů 19. století ve srovnávací mytologii

V této podkapitole se podíváme více na otázky, které si kladli badatelé v 19. století. Uvidíme, zda se změnil jejich způsob práce v období, ve kterém se formuje srovnávací mytologie jako vědecký obor. Čeští i němečtí autoři předpokládají, že směrodatné jsou pro SM v 19. století působení Jacoba Grimma a Maxe Müllera. Věnuji jim tedy samostatnou pozornost na konci této kapitoly.

Podíváme-li se na otázky, které řeší badatelé v 19. století, vidíme zejména tři hlavní okruhy témat. Hlavní otázkou zůstává původ mýtu. Badatelé se snaží rozřešit, z jakých pramenů vzešel. Zda je původu „přirozeného“ nebo „umělého“. Nacházíme převážně 3-4 hlavní výklady o původu mýtu. Ty se v různém pojetí prolínají, záleží, jak si daný badatel vydefinuje skupiny výkladů. Druhý okruh badatelských otázek se snaží dopátrat původu mýtu díky zjištění původu bohů nebo mytologických postav. Otázky tohoto typu se často točí kolem dělení na „vyšší“ a „nižší“ stupeň. Nejprve v rámci mytologie, později i jako rozdělení mytologických bytostí.

Třetí tématem bádání je určení směru příchodu mýtu do Evropy (přes Řecko). Badatelé se snaží dopátrat místa původu mýtu.

1.5.1 Výklady vzniku mýtu

Podívejme se nyní na tzv. „přirozený“ vznik mýtu. Někteří badatelé se alespoň snaží určit, zda je mýtus původu přirozeného nebo umělého. Co to ovšem znamená? Pakliže přirozený původ má znamenat, že mýtus vyvstal z přírody a pojmenování přírodních jevů, dostaneme se v konečném důsledku k člověku, co by tvůrci. Umělý vznik má ukazovat na umělý konstrukt, který byl opět vytvořen člověkem nebo určitou skupinou lidí. V této optice není mezi tímto dělením vidět rozdíl. Máme-li dělení na dvě roviny, je třeba si položit otázku, co je opakem výtvoru člověka. Přihlédneme-li k dřívějším výkladům, toto dělení mu stále odpovídá, jen už se nezmiňuje hlavní teologická premisa, že na jedné straně nalezneme to, má původ od boha – tedy „pravdy“ zjevené a na druhé jsou výtvořeny člověka.

Symbolické a fyzikálně-alegorické výklady vzniku mýtu

Jedním z oblíbených výkladů 19. století je vznik mýtů a bájí díky obrazotvornosti lidí. Někteří badatelé jej nazývají „symbolický výklad“. U jiných výkladů se setkáme se názvem „fyzikálně-alegorický“. Projdeme-li si ovšem charakteristiky takového dělení, můžeme je shrnout do jedné kategorie, protože rozdíly mezi nimi jsou minimální. U obou vzniká mýtus z popudu člověka. Badatelé tedy mluví o umělých konstruktech a debatují zde o tom, kdo konkrétně za vznikem stojí. V definici od Erbena z poloviny 19. století nalezneme, že symbolický výklad spočívá na fantazii lidí, kteří do bájí zbožštili síly v přírodě a symbolicky ji tak oživil. Iniciátory mohli být buďto kněží s úmysly náboženskými, dávní mudrci, kteří se pokoušející se o určitý výklad, a nebo básníci, snažící se pobavit lid.²⁵ Vidíme, že to, co jedni badatelé nazývají symboly, splývá u jiných s alegorií. (Zabývání se alegorií a symbolikou bylo populární hlavně ve středověku.) Tento výklad však v polovině 19. století má v Evropě dominovat a přiklání se k němu spousta autorů (podle Erbena). Jedni se ve výkladech upínají k dohledání původců vzniku mýtů, jiní se upínají více k „personifikaci“ přírody, co by důsledkem jednání a chápání lidí. To, co je pro někoho personifikace, je pro jiné oživení přírody, přírodních živlů nebo zbožštění přírodních sil. Myslím ovšem, že i tak se dá stále mluvit o jedné skupině výkladů, řekněme „fyzikální“.

---

²⁵ K. J. Erben: *Vybrané báje a pověsti národní*, 1920, s. 8.

Etické výklady

Než se podíváme na výklady, které hledají za vznikem mýtů konkrétní aktéry, krátce zmíníme druh výkladu, který se nazývá „etický“. Již výše jsme viděli, že u vysvětlení vzniku mýtu mají být kromě původců i jejich zájmy. Pakliže pro někoho mohli stát za mýtu dávní mudrci, u jiných badatelů jde o učence, kteří vytvořili mýty, co by vzor chování a morálky. Mýty v sobě ztělesňují ideální vlastnosti a jsou tak nástrojem pro udržení společenského a mravního řádu.^{26 27}

Opět se nám tu ukazuje, že mytologie v sobě má podle mnohých obsahovat i etické normy a vzory chování. Což se těžko v mytologických příbězích hledá a vůbec obhajuje. Snaží-li se badatelé 19. století zapojit do takového diskuze, odvolávají se na antické filosofy (již jsme na to narazili výše). Předpokládají, že to byly, mimo jiné, špatné morální vzory, které mytologie poskytovala lidu, co se filosofům nelíbilo a vůči čemu se v debatě o mytologii vymezovali. Tento způsob výkladu ukazuje na to, že pro některé badatele mají zejména „božské“ bytosti původně nějakou etickou platnost. Tento způsob také odpovídá dřívějším bádáním, kdy pro teology bylo téma morálky u pohanských bohů a pohanského učení oblíbeným tématem.

Alegorický, symbolický výklad a kněží

Jedním z výkladů, jak vznikl mýtus, je přístup, že byl vytvořen kněžími jako alegorická nebo symbolická forma výkladu „pravd“. Badatelé se rozcházejí v tom, zda šlo o úmysl, který pokřivil ony pravdy v dobrém mínění kněží, kteří viděli, že lid není dostatečně intelektuálně na výši, aby je pochopil, nebo zda šlo o špatný úmysl. Badatelé (většinou 19. století) jen převezmou dva z již dříve předpokládaných prvků mytologie, tj. že obsahovala svou vlastní nauku a měla i své kněze. Stejně tak se zdá, že musí počítat s dřívějším úpadkem (lidí), který zapříčinil vznik mytologie. Rozpracovávají tedy více myšlenku, že za úpadkem stojí oni tajemní kněží a nauka, kterou předávají širším lidovým vrstvám, je cíleně pozměněna.

Jedním z takových autorů je Georg Friedrich Creuzer (Fridrich Creuzer/ Jiří Bedřich Creuzer/ Creutzer), (1771-1858). Tento německý filolog, orientalista, archeolog a mytolog, vystudoval také teologii. Zaměřoval se na dějiny starověkých řeckých a římských spisovatelů a jejich jazyk.²⁸ Creuzera můžeme zařadit mezi předchůdce srovnávací mytologie. Bohužel

²⁶ K. J. Erben: *Vybrané báje a pověsti národní*, 1920, s. 8.

²⁷ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, *Fil. Listy*, XV, 1888, s. 224-227.

²⁸ Oswald Dammann: Creuzer, Georg Friedrich. In: *Neue Deutsche Biographie*, 1957, s. 414-415.

však nekriticky přejímal látku z nedůvěryhodných pramenů a neměl ani dobré znalosti k tématu, o kterém psal.²⁹ Velice důležitá je pro něj „symbolika“, kterou mají být protkány mýty všech národů (zejména však píše o řeckých). Za ní byla schována ryzí pravda. Jeho hlavní dílo je „*Symbolik und Mythologie der alten Völker, besonders der Griechen*“ vydávané v letech 1810-1812 ve 4 svazcích.

„Původní hluboký smysl mythu uchoval se v mysteriích, jichž původ Creuzer kladl do dob pradávných. Dle Creuzera kněží sdělovali lidu pravdy náboženské v symbolech. Kněží, kteří sami měli jasný pojem o božstvu i přírodě, nemohli jasné názory své vyložiti lidu nevzdělanému přímým sdělením. Lid měl sice jakés temné tušení o božstvu, ale měl-li přijíti k jasnějšímu poznání jeho, potřeboval ve stavu onom hluboké nevzdělanosti jakéhosi smyslného a tím přístupnějšího naznačení čisté pravdy. Pravda musila se podati v jakéms tělesném, smyslům přístupném zahalení, v smyslném obrazu, měla-li člověkem nevzdělaným aspoň částečně býti pojata. Proto tito staří učitelé užívali obrazů, symbolů, zrakem nebo sluchem pojímatelných. Jako na př. socha boha byla symbolem pro oko, ... tak myt hus jest symbolem pro ucho, obrazným výkladem nějaké pravdy. Jest to ..., kryjící pod slupkou jádro pravdy.“³⁰

Máme tu tedy opět jakousi „pravdu“, která má představovat nauku pohanů a kněze, kteří ji zahalili do symbolů a učinili z ní alegorii – jinotaj. Toto Creuzerovo dílo bylo velice populární a našel mnoho následovníků. Podívejme se teď na badatele, kteří teoreticky vykládají vznik mýtu jinak, ale s touto linií argumentace se příliš nerozcházejí.

Alegorie a lidové podání: fyzikální výklady, pokažený jazyk a pokažená historie

Jedním z autorů, který se sice s výše popsanými výklady sám nespojuje, ovšem ani se od nich tolik neodlišuje je G. Hermann. Ten dokonce s Creuzrem polemizuje prostřednictvím dopisů „*Briefe über Homer und Hesiodus, vorzüglich über die Theogonie von G. Hermann und Fr. Creuzer*“, Heidelberg 1818. Nepopírá však existenci kněží, ale je proti tomu, že vytvořili nejstarší mýty, co by alegorii. Kněží mohli podle něj mít jasnější vědění než ostatní,

---

²⁹ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 333.

³⁰ Tamtéž, s. 232.

ovšem byl to sám „lid“, který si stvořil mýty tím, že personifikoval přírodní živly, které ho obklopovaly. (Zajímavé je, že oponuje-li někdo výkladu, předpokládá stále tytéž „náboženské“ prvky u pohanů, přičemž jedním z nich jsou kněží). K původnímu mýtu a jeho výkladu se pak chce Hermann dostat skrz etymologii mytických jmen.³¹ (Takovéto argumentace, obzvláště s důrazem na etymologii, se pak v SM ve druhé polovině 19. století stávají častější.) K etymologii jako způsobu dopátrání se původu a obsahu pradávného mýtu se vrátíme ještě později. Nyní zůstaňme ještě chvíli u badatelů, kteří vidí původ mýtů v přírodě.

Další badatel, J. H. Voss, současník výše uvedených, se přiklání ke stanovisku, že lidé ve svých úvahách došli k závěru, že existují „pralátky“, jako země, voda, vzduch. Z nich vznikly živly. Působící sílu živlů si pak měli lidé představovat jako osoby (Urana, Chaose,...).³²

Na podobných myšlenkách staví svou teorii významný badatel ve SM, Adalbert Kuhn (Franz Felix Adalbert Kuhn/ Vojtěch Kuhn), (1812–1881)³³. Jeho teorie má několik označení, např. meteorologická nebo nubilární (nubiální). Tyto názvy si vysloužila díky Kuhnovu propojení mytologie s personifikací mračen a jevů³⁴, které jsou s nimi spojené. Protože se však jako jiní také zabývá etymologickou stránkou jmen, která označovala daná božstva, je jeho teorie také známá, jako tzv. nominalistická. Není náhodou, že z německého prostředí k nám v téže době přichází podobné teorie od významného badatele F. Maxe Müllera. Tak jako byl Kuhn zaujat bouří, Müller věnuje pozornost Slunci a jeho teorii se začíná říkat solární.³⁵ Zastánci těchto teorií vidí první impuls pro vznik mýtu v nebeských tělesech nebo atmosferických úkazech. Důležitou roli pro ně hraje stránka jazyková. A. Kuhn je za své domnělé shody mezi jmény božstev z různých mytologií, mnohem více kritizován. Nedrží se zcela tehdejších jazykovědných zásad a jeho shody jsou „násilné“ i pro podobně smýšlející badatele. Díky tomu vidí příbuznost mezi mytologiemi, mnohem širší, než jiní vědci.³⁶ Müller si naproti tomu vybuduje renomé více věrohodného badatele a jeho teorie, v nichž svoje myšlenky vyloží velice odborně a vědecky, podpoří vnímání SM coby empirického oboru. Vysvětlení mýtu na základě etymologické metody zažívá v polovině 19. století rozmach a ve vědě má své legitimní postavení.

---

³¹ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 333.

³² J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 239.

³³ <https://www.britannica.com/biography/Adalbert-Kuhn>

³⁴ Můžeme ji nalézt i pod jménem „mytologie bouře“.

³⁵ Marcel Černý: Dobový kontext mytologického bádání o Slovanech. In: Erben, K. J. *Slovanské bájesloví*, 2009, s. 24.

³⁶ Kuhn se také drží myšlenky, že zde kdysi byli Indoevropané, sdílející stejný jazyk a stejnou mytologii. Tím, že ve svých shodách je schopen „propojit“ národy indoevropské s jinými, kteří se do této skupiny nepočítají, inspiroje nejspíše pozdější badatele antropologického směru v SM, aby platnost a výskyt totožných mýtů pojali univerzálně.

Zde se dostáváme k tomu, kdy od tzv. výkladu fyzikálního, při němž má mýtus vzniknout tím, že si lidé personifikují přírodní jevy, dostáváme k tzv. výkladu jazykovému. Jazykový nebo také filosofický výklad předpokládá, že mýtus či báje vznikly z působení a změn v řeči. Jde vlastně o mylné podání, tedy pokažení (prvotního jazyka). U Maxe Müllera vzniká mýtus omylem při „nemoci řeči“. Opět se badatelé točí kolem předpokladu úpadku lidstva (indoevropského) a mýtus vzniká z „pokažení“ jakési původní či prvotní formy. Podle K. J. Erbena tento směr zastupují také německý badatel Heine a jeho ruský kolega Ščopkin. Opět se dostávají k tomu, že prvotní jazyk, který byl nedokonale předán, vytvořil mýty a báje. Ta měla zplodit bájnou víru a zázračné příběhy.³⁷

Vysvětlení, na které jsme narazili již dříve, je historický výklad mýtu. V 19. století je tento přístup některými badateli nazýván „euhemerismus“³⁸. Lidé byli zbožštěni a stali se pohanskými bohy. Mýtus je tedy jen nepřesně tradovaná historie.^{39 40}

Ačkoli vidíme, že vysvětlení vzniku mýtu se odvolávala na různé příčiny, všechna, které jsme zatím prošli, se přímo či nepřímo, točí okolo nějakého „úpadku“. Zhoršil se lidský úsudek a myšlení, v rámci něhož začali lidé personifikovat přírodní jevy. Došlo ke špatnému používání jazyka a pohanští bohové vzešli z mylného podání. Mytické příběhy a bohové jsou špatně podanou historií. Někteří badatelé pak přejímají takováto dělení, jen už se v pozdějších letech tolik nezabývají tím, že v období vzniku mýtu lidstvo „upadlo“, ale že během vzniku mýtu byli lidé na nižší kulturní a civilizační úrovni. Zdá se, že dělení na „vyšší a nižší“ začíná být v druhé polovině 19. století velice oblíbené. Podívejme se nyní na to, do jakých kategorií se promítlo.

---

³⁷ K. J. Erben: *Vybrané báje a pověsti národní*, 1920, s. 8-9.

³⁸ Toto označení neznamená, že myšlenky badatelů 19. století jsou totožné s Euhemerovými ve 3. st. př. n. l.

³⁹ K. J. Erben: *Vybrané báje a pověsti národní*, 1920, s. 8.

⁴⁰ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, *Fil. Listy*, XV, 1888, s. 224-227.

Otázka původu mytologických postav

Druhý okruh badatelských otázek pokládaných v SM se snaží dopátrat původu mýtu díky zjištění původu bohů nebo mytologických postav. Než se dostaneme k mytologickým bytostem a jejich zkoumání, podívejme se nejprve k rozdělování na různé úrovně.

Již dříve jsme se setkali s badatelským předpokladem, že národ – civilizaci, nebo jen jeho kulturu, můžeme rozlišit na vyšší a nižší stupeň úrovně, na které se nachází. Setkali jsme se s názory, že mytologie jako taková vznikla v dané kultuře, došlo-li k nějakému úpadku (nauky, myšlení, jazyka atp.). To pak nepřímou ukazuje, že daná kultura z „vyššího“ stupně přešla na „nižší“. Sama mytologie bývala vnímána jako upadlejší, nízká forma (řekněme v kategorii náboženství, protože badatelé ještě nedělali rozdíly mezi mytologií, vírou a náboženstvím).

Takovéto dělení se později promítá i do mytologie jako „celku“. Badatelé rozeznávají „božské mýty“ a „nižší mytologii“. „Božské mýty“ (Welcker), tedy mýty, ve kterých se vyskytují postavy pohanských bohů, patří do 19. století mezi ty, které badatele zajímají nejvíce. Někteří se během středověku snaží zrekonstruovat jejich „panteon“ sestavováním seznamů jmen bohů nebo jejich genealogií (např. Boccaccio). Později můžeme nalézt označení takovýchto postav jako „vyšší bytosti mytologické“. Jedná-li se o „víru v bohy“, mluví se o „vyšším mýtu náboženském“.⁴¹ V takovéto debatě se objevuje i „víra v demony“. Sem se zařadí bájně bytosti, které jsou spojeny s bájemi a jsou především vyhledávány během pozdějšího folklórního sběru a výzkumu. U dřívějších badatelů jsme se s nimi již mohli setkat (Comes, Boccaccio) – ovšem díky zaměření na Řecko, šlo o Kentaury, Kerbera, Sirény atd. Pozdější autoři (Grimm) objevují a popisují celou řadu bytostí, které mají mít své obdoby u všech indogermánských národů – sudičky, vodník, skřítky, čert apod. Proto by se takto měly dát najít jak u Germánů, tak např. u Slovanů.

Máme tedy i druhou rovinu, která nám ukazuje, co je podle badatelů „nižším stupněm“ v mytologii. Označení „démonologie“ (označení „nižší mytologie“), pak v sobě také zahrnuje implicitní konotace, které s nestranným vědeckým hlediskem mají málo společného. Ať tuto kategorii nazveme jakkoli jinak, jde o stále o opačnou rovinu vůči božstvům.

Otázky badatelů jsou zaměřeny na určení, zda v době nerozdělených Indoevropanů byla dříve víra v demony nebo bohy. Ať se ale budeme zabývat jakýmkoli otázkami o původních mytologických bytostech, vždy se (v průběhu 19. století) dostaneme k představě onoho dřívějšího „národa“, který se vyskytoval na území Evropy a Indie. Pozastavme se nyní chvíli u něj.

---

⁴¹ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 417-20.

1.6 Indoevropané

Podívejme se nyní, co byly společné předpoklady badatelů, se kterými jsme se dosud setkali. (Nalezneme je u všech; od Grimmů, přes Welckera, K.O. Müllera, Schwencka, Kuhna, M. Müllera, Coxe, Schwartz, Mannhardta atd.). Po celé 19. století můžeme číst o jakémisi „pranárodu“. U něj můžeme nalézt „pramýtus“ a „prajazyk“, mající má svůj „pratvar“. To vše samozřejmě existující ve své čisté podobě v pravěku. V určitou dobu se pak začínají objevovat jeho pojmenování jako „Indoevropský“ národ. Tomuto národu se říká i Árijský nebo Indogermánský. (U Grimma ovšem takové názvy nenacházíme. Mluví o společném základu jednoho národa, jako obecně přijímaném faktu. Legitimujícím mu v tomto jsou práce o příbuznosti jazyků. Tak, jak badatelé dokážou propojení jazyků, prokážou tak i propojení jednotlivých národů.) Dokladem existence Indoevropanů mají být v naší diskuzi, jak se zdá, především filologické práce. Jazykověda přichází s teorií a etymologickými příklady o existenci indoevropských jazyků a jejich příbuznosti. (To má veliký dopad i ve srovnávací mytologii. Přes etymologické příklady jmen bohů „rekonstruuji“ původní mytologii/náboženství).⁴²

Existence Indoevropanů, coby „pranároda“ je badateli přijímána jako všeobecně platný předpoklad. Otázky jsou zaměřeny na určení mýtů, které spadají do výlučné skupiny tohoto „národa“. Badatelé SM se snaží pomocí srovnávání evropských a indických mýtů „rekonstruovat“ původní indoevropský mýtus a tím potvrdit existenci celého takového náboženského systému Árijů. Mýty dělí na indoevropské, ty pro ně mají výlučný význam a neindoevropské, které je nezajímají.

Významné kategorie, které se u Indoevropanů předpokládají, je společný jazyk, kultura, mýtus (náboženství) a morálka. Někteří badatelé pak předpokládají i společné hlavní božstvo, které bylo nejprve společné všem Indoevropanům a další bohové měli vzniknout až později. Mezi ty, kteří předpokládají původní monoteismus patří např. F.G. Welcker, G. W. Cox nebo W. Schmidt.⁴³

---

⁴² Koncem 19. století se podle Niederlovy studie objevují i práce rozlišující Árije a neárije podle rasy (začíná tedy i antropologický výzkum). Tzv. „pranárodem“ se v naší práci zabýváme jen okrajově a to hlavně v rámci srovnávací mytologie. Proto docházíme k tomu, že filologie byla v dané otázce zásadní. Naše hodnocení vychází převážně z uchopení látky badatelů SM, a tedy nemusí odpovídat všem hypotézám a pracím, které o „Indoevropanech“ během celého 19. století vznikly.

⁴³ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 234-235.

Někteří badatelé se jen tomuto předpokladu přibližují s představou prvotní nejvyšší bytosti, která byla nazývána „bůh“ (jak můžeme vidět u Grimma⁴⁴ i M. Müllera⁴⁵). Ale až badatelé jiní, (kteří většinou rozvíjí právě námi zmiňované autory), jasně vyslovují myšlenku, že šlo o původní monoteismus, který se časem proměnil v polyteismus. Podíváme se například na George W. Coxe. Jeho práce „*The mythology of the Aryan nations*“, bývá považována za jediné ucelené dílo z následovníků Kuhna a M. Müllera. Proto vychází z mnoha jejich předpokladů. Jde ale dál a „árijskému monoteismu“ věnuje ve své knize celou kapitolu. Předpokládá, že představa jednoho Boha se v Indii proměnila v boha Varunu.⁴⁶ (U většiny badatelů SM je postačující jako důkaz „indoevropského“ základu, pokud se např. slova z řečtiny a sanskrtu zdají podobná a lze tedy spekulovat o příbuznosti.)

U Coxe však můžeme sledovat, že se ve své knize nesnaží vyhnout pojmům implicitně teologickým. Uveďme například názvy kapitol (vydání z r. 1887): Teorie pokřiveného zjevení, převrácená povaha doktrín v řecké mytologii, důsledky spojené s pokřivením původního zjevení, metody určení rozsahu primitivního zjevení nebo důkaz knihy Genesis.⁴⁷ Díky tomu nedokážeme přesně určit, zda tento badatel, (relativně v oboru uznávaný), se primárně snažil o vědecké dílo. Ovšem nalezneme i jiné badatele, kteří postupují a argumentují velice podobně, jen si dávají více pozor na teologické pojmy. (To samo o sobě také o něčem svědčí.)

V badateli oblíbeném dělení na „vyšší“ a „nižší“ stupeň jsme se dostali k rozdělení na indoevropské mýty a neindoevropské. Zejména němečtí badatelé se snaží obhájit indoevropský mytologický „korpus“. Snad díky tomu, že práce se v tomto oboru od první poloviny 19. století snaží být co nejvíce vědecké, obsahují hypotézy, které mohou padnout. Díky změnám v jazykovědě bylo zpochybněno množství etymologických zdůvodnění, na kterých jsou teorie srovnávacích mytologů založeny. Zároveň se v druhé polovině 19. století setkáváme s vzestupem tzv. antropologického směru ve SM. Jeho představitelé začali komparovat a dokládat shody mezi předpokládanými mýty indoevropskými a těmi od jiných národů. Poté, co někteří našli paralely, začali spekulovat, že mýty jako takové se vyskytují univerzálně v jedné podobě u každého národa po celém světě. Svou teorii založili na výkladu lidské psy-

---

⁴⁴ Jacob Grimm: *Deutsche Mythologie*, 1835, s. 10.

⁴⁵ F. M. Müller: *Contributions to the Science of Mythology*, 1897, s. V.

⁴⁶ George W. Cox: *The mythology of the Aryan nations*, 1870, s. 332-333.

⁴⁷ George W. Cox: *The mythology of the Aryan nations*, 1887.

chologie. Jestliže každý člověk má stejné psychologické předpoklady, bude se vyvíjet stejně a za působení stejných podnětů bude vytvářet tytéž mýty a náboženství.⁴⁸

Ke konci 19. století se začíná také tematizovat rozdíl mezi mytologií a náboženstvím. Stále však v pozadí máme rozdělování na „vyšší“ a „nižší“. Náboženství je zde ona kvalitativně hodnotnější forma, která spočívá na pomyslné „vyšší“ příčce. Mýtus, báje, zvyky a víra je pak na úrovni nižší.

U stejného dichotomického rozdělování se pak můžeme nově setkat s dělením „civilizovaný“ vs. „divoký“, přírodní nebo primitivní národ.

Autoři antropologického směru SM, jako Tylor, se pak začínají zaměřovat na náboženství a mýty „primitivních“ národů. „Nižší stupeň“ se jim stává výchozí pozicí ve výkladu vzniku a vývoje mýtu. Obrací se zde dřívější dělení na „vyšší“ a „nižší“ úroveň. Díky tomu, že je prohodí, nám vznikají dva modely v nových výkladech vzniku a vývoje mýtů nebo náboženství. Máme zde dřívější, tzv. „degenerativní“ model, počítající s úpadkem (Schmidt). Vyšší formy postupují směrem k nižším. Druhým pak je model „evoluční“. Zde se od nižších, primitivních jevů (např. víra v duchy) dostáváme k vyšším a složitějším celkům (Tylor).

Badatelé (v rámci evolučních modelů), řeší náboženské vývojové „stupně“. Vzniká nám spousta teorií o prvotním stupni, kdy se u člověka objevila víra v „něco“. Podle předmětu víry se objevují teorie animismu, manismu či fetišismu. Jiní autoři pak s nimi pracují a zvažují, která z nich byla dříve a která později. Jde tedy o určování pořadí stupňů v rámci evolucionistických teorií.

Část badatelů ve SM musela nyní obhájit, že Indoevropané mají opravdu své vlastní mýty, které jsou naprosto svébytné a prokazatelné jen u nich. S tím se vyrovnávají prostřednictvím těchto vývojových „stupňů“. Na důležitosti získává badatelská otázka, zabývající se tím, kdy se Indoevropané (z Praárijů/Praindoevropanů) rozdělili na jednotlivé národy. Pokud měli čelit předkládaným paralelám mezi národem, počítajícím se mezi indoevropské, a tím mimo tento okruh, hájili svá stanoviska tak, že k rozdělení z jednoho původního celku došlo dříve, než se konkrétní báje u národa vyvinula. Jedním z kroků bylo také říci, že Indoevropané byli kdysi na stejné nižší úrovni (primitivní), jako jiné národy a proto jsou zde paralely (např. u nich

---

⁴⁸ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 422-423.

můžeme nalézt víru v duchy). Ovšem Indoevropané se rychleji dostali na vyšší kulturní a náboženskou úroveň a teprve tehdy vznikly jejich svébytné mýty (o bozích).

Směr příchodu mýtu

Ve spojitosti s bádáním o „původních mýtech“ Indoevropanů, se setkáváme se snahou zjistit, odkud „mýtus“ přišel do Evropy. Zdá se, že občas tato otázka splývá s hypotézami o směru a čase příchodu Indoevropanů do Evropy a rozdělením tohoto „pranároda“ na evropské samostatné národy. Badatelé, na které jsem narazila, se shodovali na původu mýtu v Orientu (na Východě). Liší se v konkrétních lokacích. G. W. Cox například předpokládá, že v severní Indii se rozkládala starověká árijská země a mýtus tedy spojuje s Indií.⁴⁹

1.7 Jakob a Wilhelm Grimm

Se jmény a badatelskou činností Jakoba (1785-1863) a Wilhelma (1786-1859) Grimma bývá v hodnocení německých i českých autorů nejvíce spojen jakýsi posun ve vědeckém přístupu v rámci hodnocení mytologie, sběru folkloristického materiálu i jiných odvětví, kterým se věnovali. Pro svou i pozdější generaci se stali velikými vzory a své zastánce si našli i v českých zemích. Považují se za zakladatele srovnávací mytologie 19. století (nebo tak řečeného směru srovnávacího v mytologii). Proto se nyní zaměříme na práci Grimmů a M. Müllera, jejichž práce se vždy hodnocena s důrazem na to, že s nimi dochází k zásadním změnám a posunu oboru SM.

Z dvou slavných bratrů je pro nás důležitější osobnost a práce Jacoba Ludwika Karla Grimma. Stal se právníkem a v rámci svého výzkumu středověkého práva se začal zajímat o starý německý jazyk. Zde začíná i jeho působení coby jazykovědce. Zajímá se o gramatiku a roku 1822 formuluje tzv. Grimmův zákon o zásadě hláskoslovné pravidelnosti u germánských jazyků. Zde má vycházet z postřehů Dána Rasmuse Raska. Významně se inspiruje pracemi Franze Boppa, jehož ve svých spisech také více cituje. Všichni tito autoři své postoje v této diskuzi na poli srovnávací lingvistiky formulují převážně v prvních dvou až třech desetiletích 19. století.⁵⁰

Formu a zákony jazyka lze zkoumat skrz starší literární tvorbu. Nyní se dostáváme k aktivitám, které jsou dnes nejvíce spojovány se jménem J. Grimma a jeho bratra. Jde o sběr

---

⁴⁹ George W. Cox: *The mythology of the Aryan nations*, 1887, s. 332-333.

⁵⁰ <https://www.britannica.com/biography/Brothers-Grimm>

lidových pohádek, povídek, legend, výzkum poezie i prózy, a to nejen po stránce jazykové, ale i obsahové. Tomuto se věnují od počátku 19. století.

V rámci těchto svým hojných badatelských zájmů vydávají i příslušné publikace a články. Nás však zajímá práce Jacoba Grimma z roku 1832 *Deutsche Mythologie*. Jak již název napovídá, jde především o rekonstrukci německé mytologie. Grimm zde propojuje etymologickou metodu ze srovnávací lingvistiky s bájeslovnými studii.

To, co nás zajímá je, jak k bádání přistupuje, jakou volí argumentaci a strukturu (elementárních prvků) při rekonstrukci daného systému a co z tohoto přístupu přebírají pozdější badatelé.

Sám autor přiznává, že postupuje od třetího styčného bodu k prvnímu a druhému.⁵¹ Vzhledem k tomu, že používá argumentaci v kruhu, nebude snad vadit, když my začneme od toho, co sám autor považuje za prvotnější element. Jazyk a řeč je oblast, která stojí na prvním místě a zdá se mu určující pro ty další. Pro Grimma, jak nám vyplývá z několika jeho poznámek, byl vedlejší cíl knihy a také zodpovědět otázku o původu řeči. Přiznává, že v tomto směru neuspěl a tato otázka zůstává nezodpovězena. Jeho metoda spočívala ve vykreslení starých bohů aj. Skrze onomatopoesii a logiku by se dle něj mělo dosáhnout odpovědi.⁵²

Druhou a třetí důležitou oblastí v pohanské společnosti jsou právo a národ. Až z těchto tří věcí má vyvstávat mytologie.⁵³ Právo a zákony, téma, které jak se zdá přivedlo Grimma k celé této diskuzi obecně, není v knize *Deutsche Mythologie* příliš rozebíráno. Zahrnuje však v sobě oblast předpokládaných pravidel morálky⁵⁴ starých národů, podle nichž se měli řídit.

Národ, dá se říci i lid⁵⁵, je pak pro Jacoba Grimma tím, co stojí za vznikem mýtu jako takového. Lid je tvůrcem mýtu, který touto formou vyjadřoval své představy a city. Původ mýtu se na tomto základě dle pozdějších autorů hodnotí jako něco vzniklého přirozeným způsobem.^{56 57} Vraťme se ovšem k tomu, že mýtus vznikl z lidu a je jeho majetkem jako sama řeč.

---

⁵¹ Jacob Grimm: *Deutsche Mythologie*, 1835, s. IV.

⁵² Tamtéž, s. XXX.

⁵³ Narážíme zde na problematiku označení toho, co je mytologie a co náboženství. Občas se zdá, že mezi nimi nečiní výrazný rozdíl. Mytologii velice často zaměňuje za označení víra/víry/víra v bohy. Píše ovšem také, že pohanské národy, v době vzniku mytologie, ještě náboženství neměly. Nejasný rozdíl mezi těmito pojmy tedy činil, a to zejména v určení doby vzniku.

⁵⁴ V pojmu, který často Grimm používá, tj. Sitte, nacházíme význam jak pro mrav, tak pro zvyk i obyčej.

⁵⁵ Jsem si vědoma, že nelze tyto pojmy zcela zaměňovat, z textů se mi však často jevilo, že pro Grimma byly obě označení vhodná pro jednu kategorii, kterou chtěl uchopit.

⁵⁶ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 333-4.

⁵⁷ Někteří badatelé v hodnocení směru poukazují, že v tzv. přirozeném vzniku mýtů u Grimmů je patrný rozdíl např. od Creuzera, který jej hodnotí jako umělý, či přímo účelově vzniklý pro zahalení jádra pravdy.

Právě teorie jazykovědy 19. století umožnily propojení těchto oblastí i následné přejímání prvků z jedné kategorie do druhé. Tyto teorie předpokládají příbuznost indoevropských jazyků.

Grimm premisu, jako mnozí jiní, rozvíjí tvrzením, že jako jsou si příbuzné tyto jazyky, jsou příbuzné i jejich mytologie. Lidé, potažmo „národy“ si kolem sebe, dle autora, vytvářejí komplexní systémy představ, chování i uvažování, které jsou u jednotlivých skupin analogické. Jako průkazný je považován etymologický výzkum (častěji spíše jen výčet; mající ukazovat ideálně na původ a vývoj slov). Na tomto základě jsou pak hledány analogie mezi jmény a pojmy např. ze severských a německých jazyků. Nalezení podobnosti ukáže pak pravdivost a stejný základ ság a pověstí severských a německých. Shrňme-li to ještě jednou, podobnost pojmů, oblast jazyka, tedy v této argumentaci potvrzuje pravdivost, starobylost a stejný základ mýtů a legend, tj. oblast mytologie. Analogie a jejich hledání propojí nejen evropské národy mezi sebou, ale i jejich jazyk, právní zvyky a mytologii.

Rekonstruovat ony kategorie se pak, dle Grimma, mohou nejprve u konkrétního „národa“ při prozkoumání systémů – jazyk, zákony, mytologie. Každá oblast v sobě může nést část z jiné oblasti a díky jejich propojenosti si je v sobě mohla uchovat. Další varianta či fáze ve výzkumné metodě je rekonstruovat kategorie jednoho „národa“ skrze nalezení analogických kategorií u jiného a následné vypůjčení či doplnění.

Jacob Grimm se takto snaží obhájit německou mytologii jako takovou – samostatně existující, legitimní a pravdivou. Dnes například mluvíme o tzv. germánské mytologii. Ostatně můžeme narazit i na současné vysvětlení a hodnocení Grimmovy knihy *Deutsche Mythologie*. Ta ačkoli se doslovně nazývá „německá mytologie“, autor zde má na mysli mytologii „germánskou“. To se může v současné době zdát normální. Zarážející ale je, pročteme-li zejména začátek knihy, kde autor několikrát v textu ukazuje, že Němci mají svou vlastní mytologii, ke které mají sice velice málo dochovaných informací, ovšem díky podobnostem německých a severských jazyků, si můžeme díky analogiím doplňovat zejména ze severských mýtů (Eddy) a zrekonstruovat německou mytologii.

Pokud uvažoval Grimm o jednotné kategorii, tzv. germánské mytologii, proč mluví o dvou samostatných a opětovně, na základě jejich srovnávání se snaží německou obhájit a vykreslit její kontury? V pozdějším vydání knihy doplňuje, že najdeme individuální odchylky německé mytologie, jež se měla podle Grimma oddělit od severského typu a projít vlastním vývojem. Obě se mohou sbíhat do většího celku. Jde ovšem o dvě mytologie, přičemž kniha se snaží

vykreslit primárně jen jednu z nich⁵⁸. Německá mytologie je chudší a starší, zatímco severská je mladší a čistší⁵⁹.

Slovani

Ve své knize *Deutsche Mythologie* zmiňuje i slovanskou mytologii. Jacob Grimm se na začátku 19. století začíná zajímat o studium slovanských jazyků. Je to období, kdy jsou nalezeny podvržené Rukopisy. Zná Šafaříkovu práci a zmiňuje jej i ve své knize (zejména jím načrtnuté shody mezi slovanskými a německými pověrami nebo slovy). Královedvorský rukopis dokonce cituje. Mluví také o tom, že mnohé jednotlivosti, které se nám již nashromáždili o náboženství Slovanů nám nejen ukáží jejich tradici, ale mohou dát i odpovědi například k mytologii finské.⁶⁰ To nás opět odkazuje k tomu, že rekonstruovat náboženství či mytologii jednoho národa lze podle něj doplněním z mytologie národa jiného, spadá-li v jazykovědných hypotézách do tzv. indoevropské skupiny. Také to nepřímou ukazuje na předpoklad, že tzv. indoevropské národy vycházejí z jednoho základu – mají stejný původ.

Původní mýtus

Jednou z věcí, která nás zajímá, je to, co je to pro J. Grimma původní mýtus a jak se jej opětovně snaží dopátrat. Mýtus je pro něj jinak řečeno víra v boha/y.⁶¹ Je to představa vyšší bytosti či jsoucna. Ta je zároveň také tím, co podle něj všechny německé jazyky jednohlasně nazývají Bůh.⁶² Mýtus (mytologie) byl u každého z národů, jde tedy o univerzální kategorii, kterou nalezneme u všech lidí. Je to základ všech pověstí a legend. Mýtus se zároveň prolíná do všech „obecných elementů“ (zde můžeme připomenout propojenost kategorií jazyk – lid – mytologie, o které jsme mluvili výše). Mýtus i pověsti se prolínají s historií, přičemž hranice nemusejí být vždy jasné.⁶³

Nyní se podívejme, jak chce Jacob Grimm mýtus rekonstruovat. V rámci jazyka a lidové tvorby, vč. starého práva se nám měly zachovat autentické prvky ze starých dob, jejichž ana-

---

⁵⁸ Aplikuje-li autor stejný vzorec pro vysvětlování, existenci a chování systémů kategorií, které řeší, u jiných národů, nejedná se pouze po Germány, ale většinou o obyvatele starověké Evropy a Indie.

⁵⁹ Jacob Grimm: *Deutsche Mythologie*, 1876, s. VIII.

⁶⁰ Jacob Grimm: *Deutsche Mythologie*, 1835, s. 6.

⁶¹ Tamtéž, 1835, s. III.

⁶² Tamtéž, s. 10.

⁶³ Tamtéž, s. III, XXVII.

lýzou se podle Grimma dobereme původního mýtu. Tyto prvky jsou rezidua a přetrvaly zejména v „nižších lidových vrstvách“ coby vzpomínka na pohanské časy. Jsou ve starých zvycích a představách (zejména náboženských⁶⁴). Formou, jakou si předává lid „vzpomínku“ na pohanské časy, tedy i elementy mytologie, jsou hlavně pohádky a pověsti. Z toho plyne i důraz na sběr folklórní tvorby.

Označení „původní mýtus“, který je hledán v dávných časech nám dopředu naznačuje, že později v dějinách má jinou, pozměněnou, a tedy nepůvodní formu. Mytologie upadá, její prvky jsou maskovány a splývají s přicházejícím křesťanstvím. Díky křesťanství nemáme mnoho informací o původním mýtu, který byl zatlačen. Ovšem i zde vidí Grimm možnost nalezení reziduí, jelikož došlo ke vzájemnému ovlivňování a předání prvků. Toto můžeme nalézt v lidových svátcích, slavnostech či pověrách, které mají být schovány pod roušku křesťanství, ovšem původně jsou starší. Na pro pohany důležitém, posvátném místě byl postaven kostel. Skřítci a obři se stali čerty, vědmy čarodějnicemi a křesťanští svatí převzali role pohanských božstev.⁶⁵ Podle Grimma došlo díky zásahu židokřesťanské tradice k přesunu pohanského myšlení, názorů, bájí a obyčejů na křesťanství. Tak mělo dojít k propojení (pohanské) genealogie se Starým Zákonem a za křesťanské příběhy se ukryly ty pohanské.⁶⁶ Těžko říci, co má být přesně onou genealogií. To Grimm nerozvádí, ovšem v různých vydáních se k jejímu zmínění vrací, tudíž pro něj zřejmě nejde o vágní téma. Zdá se, že ona genealogie předpokládá seznam jmen, tedy jmen bohů a hrdinů, které se snaží odkrýt i etymologický výzkum (jména pak nejspíše potvrzují pravost mytologie).⁶⁷

Shrneme-li si to, ve folklóru se měly uchovat stopy mytologie – tedy „kultu“ pohanských bohů a mytických dějů. Z lidových písní, pověr, báchorek atp. lze rekonstruovat původní mýtus. Díky sběru ústní lidové slovesnosti, starých písemných památek a následné komparaci se z těchto „úlomků“ dá poskládat původní útvar, či útvary. To, čemu bratři Grimmové věnují

---

⁶⁴ Náboženství a mytologii badatelé v této době nerozlišují.

⁶⁵ Jacob Grimm: *Deutsche Mythologie*, 1876, s. IX-XI.

⁶⁶ Tamtéž, s. XVIII- XXII.

⁶⁷ Zde nám vyvstává otázka, jak poznáme co je z kterého náboženského systému. Předpoklad je že jsou dva a liší se, problém je, jak poznáme v čem se liší. Pohanskou tradici téměř neznáme a rozhodně ne jejich způsob uvažování. Známe-li ovšem křesťanský, měli by v Grimmem načrtnutých základních prvcích pohanství na území Německa, vyvstávat dva rozdílné systémy a kategorie. Z toho by nám mohli vyjít postřehy k nezodpovězené otázce do dnešních dob, zda měli pohané vůbec náboženství.

pozornost, jsou pak také pohádky, které v sobě nesou jakési mytické jádro a srovnávací studium by díky tomuto výzkumu mělo přispět k rozkrytí původního mýtu.⁶⁸

Otázkou stále zůstává, co Jacob Grimm v německé mytologii hledá a co nachází. Grimmův předpoklad je, že pohané (Indoevropané) mají náboženství. Splývá nám tu označení oné kategorie s pojmy mytologie, víra, náboženství⁶⁹, přičemž všechny jsou pro Grimma univerzální a jejich rezidua můžeme nalézt u všech národů. U Indoevropanů se předpokládá společný základ těchto systémů. Křesťanství a pohanství mají být dva odlišné „náboženské“ systémy. Ani dnes si nemůžeme být jisti tím, co vše bychom našli u starých severských, slovanských, germánských, keltských aj. národů. Známe ovšem křesťanství a porovnáme-li kategorie tzv. pohanské víry či náboženství, jak nám ji Grimm načrtl, s křesťanskými měly by vyvstat rozdíly ukazující, že jde opravdu o dva odlišné systémy.

Podíváme se tedy nyní jaké kategorie nachází v systému mytologie či náboženství u starých německých, potažmo pohanských národů. Grimm předpokládá jakousi pohanskou nauku či učení. (Zmiňuje-li Indii, nazývá ji „dogma“. Nejspíše v tomto případě přebírá Boppovu terminologii.) Jindy ji nazývá naukou o bozích. Pohané mají mít představu o vyšší bytosti nebo jsoucnu. Podle Grimmových etymologických závěrů všechny německé jazyky označovali nejvyšší bytost „bůh“. Znali také mnoho jiných bohů a bohyň. Ovšem mezi nimi měli mít zvláštní postavení tři významní bohové. Tato trojice je již dřívějšími badateli „nalezena“ v řeckém panteonu, popsána v indickém prostředí jako trimúrti a ze jmen nordických bohů byla již také popsána a vybrána jména patřícím do této skupiny. Jacob Grimm se snaží vypracovat „trimúrti“ německé mytologie. (Patřit sem mají Wuotan, Donar, Frô).⁷⁰ Grimm tady navazuje na dřívější badatele a rozvíjí očividně jejich úsilí v nalezení popisu, avšak jen u Němců. Taková trojice byla již v této době také popisována u slovanské mytologie. Není tedy překvapení, že ji Grimm již předpokládá a dohledává. Pokusíme-li se porovnat výše zmíněné kategorie, kde máme jakési dogma, nejvyššího boha – jsoucno - trojici s křesťanstvím, nenacházíme zatím příliš odlišné věci, které by nám naznačovaly zcela jiné kategorie. Připomíná to hledání známého v neznámém.

Starověký člověk měl ve světě, podle Grimma, dualisticky rozlišovat dobrý a zlý princip. Víra v boha/bohy byla základem mýtu (zde se nám pojmově překrývá výraz víra a mytolo-

---

⁶⁸ Marcel Černý: Dobový kontext mytologického bádání o Slovanech. In: Erben, K. J. *Slovanské bájesloví*. Etnologický ústav AV ČR, Slovanský ústav AV ČR, 2009. s. 23-24.

⁶⁹ V pozdějších interpretacích i „kult“.

⁷⁰ Jacob Grimm: *Deutsche Mythologie*, 1835, s. XVI-XVII.

gie). Byl to ovšem základ i pro ságy a pověsti, které z mýtů mají vycházet. Pověsti však, jak jsme na to narazili již výše, se mohou prolínat s historií a hranice jsou mezi nimi nejasné.⁷¹ Ony ságy, psané často v knihách, v sobě tedy mohou reflektovat i historické události. Příběh, který je vepsán do knihy o působení božstev na lidské dějiny. K jeho rozkrytí má také sloužit „genealogie“ pohanských bohů, tedy jména bohů a nalezení jejich původu. (Pakliže se ovšem u Grimma uchovala ukrytá a spojená se Starým Zákonem, jak určí onu hranici, co je pohanské a co křesťanské? Popřípadě, jaké příběhy má vůbec na mysli? Jde-li o Starý Zákon, jeho vznik těžko můžeme spojit s německým prostředím starých dob, kdy by bylo možné do kánonu zasahovat. Lze uvěřit možnosti, že se „nové postavy křesťanských světců“ spojí s určitým prostředím a rysy, které v dané oblasti byli velice známé a tradované u kultu nějakého z pohanských bohů. Přistoupíme-li k tomu, že zde byl větší, ale jednotný a dřívější „indoevropský systém“, kam můžeme zahrnovat Řeky, Římany, jak by se mohl schovat za Starý Zákon (bez povšimnutí)? Předpokládáme-li stále, že jde o dva různé systémy, musíme také narazit na rozdílnosti, nikoli na potvrzování a utvrzování se v jednom příběhu.

Pohanští bohové byli lidmi podle Jacoba Grimma ctěni a milováni, což jim bylo dokazováno obřady (bohoslužbou). Takový obřad v sobě obsahoval modlitbu a oběti.⁷² Podle Grimma křesťanští misionáři donutili staré německé národy vzdát se své oddanosti a věrnosti svým starým bohům a přesunout ji na jednoho Boha. Kde však může brát onu jistotu jaký vnitřní duchovní život zakoušeli v oněch dávných časech? Co když vůbec takto své obřady neprožívali a nezakoušeli? Jako by se zdálo, že vyměnili pouze formální stránku svého „náboženství“, tedy změnu jména příjemců. Jak moc by se ovšem lišila ona oběť, kdyby šlo více o rituál, jehož provádění je dáno tradicí a opakováním zvyklostí předků bez překypujícího emočního vnitřního zapojování jedinců?

Je možné představit si, že bazální kategorie, pokud tedy vůbec byly takto přítomny u starých evropských národů, měly jinou formu než tu, která připomíná křesťanství? Pokud se budeme bavit o dvou odlišných kategoriích, měli by mít přece i jinou formu a měly by se nám objevit rozdíly. Nám se u Jacoba Grimma tyto rozdíly neukázaly. Jeho ucelený přehled se od jiných podobných přehledů moc neliší. Jím popisované kategorie se neliší od dříve popsanych křesťansky angažovaných předchůdců. Jím však nelze takový popis vyčítat. To, co nás zajímá, jsou pozdější badatelé, kteří svou práci hodnotí jako naprosto sekulární, empirickou, nezaújatou, avšak čerpají právě z těchto nebo podobných předpokladů. U Grimma je zajímavé

---

⁷¹ Tamtéž, s. XXVII.

⁷² Jacob Grimm: *Deutsche Mythologie*, 1835, s. 3.

to, že se na rozdíl od dřívější takovýchto děl, nezabývá se jen seznamy bohů. Popisuje pohanskou mytologii, skrze to, že má své kněží, chrámy, bohy, hrdiny atd., což pozdější autoři nazývají tzv. „vyšší mytologií“, ale zároveň zde zahrnuje i to, co pak tito „nástupci“ zvou „nižší mytologií“ a zabývají se jí v knihách odděleně. Jde o popisování skřítků, obrů, moudrých stařen, přírody a nebeských těles, duší, smrtí, spásy a osudu či čarodějnictví.

S Grimmem nám začíná kladení velkého důrazu na sběr folkloristického materiálu, všelijakých říkadel, pohádek, písní, pověstí atd. Pozornost, která se dříve věnovala hlavně utváření seznamu bohů a jejich genealogiím, nejspíš badatelé shledali nedostatečnou. Je také nemálo zajímavé, že na Grimmovu práci se mnozí autoři odvolávají jako na klíčovou a nemají-li dost informací o mytologiích jiných evropských národů „opřou se“ o tu „německou“ co by faktickou a používají jeho metody. Ovšem sám Grimm cítí, že pro onu „německou“ mytologii nemá příliš informací a věnuje se obhajobě toho, že to takto může být vyloženo. Když čeští autoři píšou o půl století až století později, že o Slovanech téměř nic nevědí, ale o Germánech toho již bylo zjištěno mnoho (a dá se proto vycházet z poznatků o nich), je podobně cítit určitá nejistota Grimma, který se chce „opřít“ o mytologie jiných národů. Snad hříčkou osudu si Grimm až povzdechne, (jde o období, kdy byly nalezeny Rukopisy), že ke Slovanům již je známo mnoho informací, zatímco k Němcům se toho tolik zatím neobjevilo.

Grimmové si svými pracemi získali mnoho následovníků. To, co bývá jejich směru později vytýkáno je nekritické přejímání látky a nepůvodnost některých zdrojů. Předpokládali přílišnou důvěryhodnost lidové tradice a zpětně ji projektovali z 19. století i do pohanského období.⁷³

1.8 Friedrich Max Müller

F. Max Müller (1823-1900) původem německý badatel proslul rovnou v několika vědních oborech. Věnoval se srovnávací lingvistice, srovnávací vědě náboženské (stál za vznikem religionistiky) a srovnávací mytologii. Byl vzdělán v jazycích, zejména v sanskrtu, což mu později umožnilo vydat překlad Rigvédy. Nejprve však prošel studiiemi v Lipsku, Berlíně a Paříži. V roce 1846 se odstěhoval do Anglie a po nějaké době získal místo učitele na Oxfordské univerzitě. V roce 1850 zastává místo zástupce profesora moderních jazyků a od roku

---

⁷³ Marcel Černý: Dobový kontext mytologického bádání o Slovanech. In: Erben, K. J. *Slovanské bájesloví*. Etnologický ústav AV ČR, Slovanský ústav AV ČR, 2009. s. 24-25..

1868 do 1875 je jmenován profesorem srovnávací filologie.⁷⁴ Vydal spoustu knih a článků, mezi kterými najdeme například *Essays on comparative mythology*, Oxford (1856/8); *Essays on the Science of Religion* (1869), *Chips from a German Workshop I-IV* (1867-1875); *Introduction to the Science of Religion* (1873); *Lectures on the Origin and Growth of Religion* (1878), *Einleitung in die vergleichende Religionswissenschaft*, Strassburg (1874); *Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache* (v překladu Böttgerově vyšlo r. 1863 a 1866); *Vorlesungen über den Ursprung und die Entwicklung der Religion mit besonderer Rücksicht auf die Religionen des alten Indiens*, Strassburg (1880), *Natural Religion* (1889), *Contributions to the Science of Mythology* (1897), v německém překladu *Bäiträge zu einer wissenschaftlichen Mythologie* (1898) a mnohé další.

Ve formování názorů byl ovlivněn svými učiteli a své postoje ani po letech, příliš nezměnil.

„Cítím své stanovisko ke srovnávací mytologii neotřesené, jako když jsem byl roku 1844 studentem v Berlíně a užíval jsem si privilegium poslouchat hodiny od Boppa a Shellinga, a později v Paříži, na Collége de France, kde jsem se seznámil důmyslnými kombinacemi významného vědce Burnoufa, jež odhalil báječné srovnávání mýtů z Rig-vědy a těch z Avesty, ukazujících neodolatelné argumenty přechodu mytologických charakterů v těchto dvou posvátných knihách v epických a pseudohistorických figurách Shâhnâmeho. Cokoli bylo řečeno během procesu, kdy se z místních bohů stanou héroové, rovnocennost těch védských a Avedských jmen s těmi hrdinů jako Shâhnâmeh, Yama a Yima-Kshaêta s Jamshîd, Traitana a Thraêtaona s Feridûn, Krisâsva s Keresâspa a Gershâsb, je natolik jistá, jako tehdy, kdy ji pronesl Burnouf ve své hodině na Collége de France.,⁷⁵

Některé předpoklady si přinesl z německého srovnávacího jazykového studia a ovlivněn byl i německým idealismem. Na základě toho formuloval tezi, že srovnáváním může být náboženství pochopeno.⁷⁶ (Kdo zná jedno náboženství, nezná žádné.) Pro skutečné pochopení náboženství se pak uchyloval, jako jiní, k hledání jeho původu. Tím, že byl filolog, tento úkol se snažil rozřešit skrz studium slova a textů. Usoudil, že náboženství se vyvíjelo rozdílně v odlišných jazykových sférách a zaměřil se na tzv. indoevropských jazyk, jazyk árijský. Vychází z představ o indoevropské příbuznosti, která je pro něj příznačná právě po stránce jazykové. Národy nacházející se v Evropě, podle této teorie, kdysi dávno sdílely stejnou kulturní a

⁷⁴ <https://www.britannica.com/biography/Max-Muller>

⁷⁵ F. Max Müller: *Contributions to the Science of Mythology*, 1897, s. 2.

⁷⁶ <https://www.britannica.com/biography/Max-Muller>

jazykovou strukturu s kmeny v Indii, kterým je připisována tvorba véd. Védy, mu tedy měli být díky svému stáří, sondou do nejstaršího období. Badatelé také často vycházeli z předpokladu existence Písem, (sacred books, book of nature) které by měly být u každého národa. Stačilo tedy najít ony texty, označované také za posvátné. Ty podají svědectví o prastarém náboženství, čímž bude zodpovězena otázka původu náboženství všech indoevropských národů. Domníval se, že právě Rigvéda, jejímž překladem se zabýval, mu toto pomohla prozkoumat a vysvětlit vznik náboženství. Skrz studium slov, konkrétně mytických jmen, a jejich významů, se pokoušel zrekonstruovat, jak z nich vznikla i idea bohů.

Jazykozpytným srovnáním jmen se snažil dopátrat jejich původní smysl. Díky srovnání několika indoevropských mytologií se pak dá ideálně poskládat mozaika původní indoevropské mytologie. Zeus a Athene se mohou zdát nejasné, ale pokud se touto metodou shodnou s indickou ahanā a Djāus, souhrnně je pak může M. M. vyložit jako mytické postavy označující záři a nebe (fyzikální výklad), veškeré mýty o Aténě se pak vztahují i k záři (zoře – svítání) apod.⁷⁷

Vraťme se nyní ke vzniku mýtů podle M. Müllera. Tomu zde nutně předchází vznik samotného jazyka či lidské řeči. Jak již bylo řečeno, studium jazyka u M.M. hrálo důležitou roli. Držel se cesty svých učitelů, (jako např. Bopp) kteří předpokládali společný jazyk Indoevropanů a jejich původní společně sdílenou kulturní a jazykovou strukturu. Dostat se k jejich jazyku, pro něj znamená i dostat se k jejich kultuře, v níž bude obsaženo náboženství (konkrétní náboženská struktura). Pro M.M. není nic staršího pro člověka než jazyk. S ním má začínat lidská historie⁷⁸. Druhotně se objevují mýty díky potřebě převést přírodní fenomény do myšlenky. Dá se tedy i říci, že původ mýtu nalézá v řeči a mýtus je se pokus vyjádřit myšlenkami přírodní jevy.⁷⁹ Základ mytologie je fyzický. Mytologie vznikla z filosofického a poetického pojmání Vesmíru (Weltalls) a jeho jevů (děje v přírodě).⁸⁰ Když se poezie a filosofie sjednotily, mohly se nazývat náboženstvím a mít náboženský pohled na svět.⁸¹

---

⁷⁷ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 339.

⁷⁸ F. Max Müller: *Contributions to the Science of Mythology*, 1897, s. V.

⁷⁹ F. Max Müller: *Bäitträge zu einer wissenschaftlichen Mythologie*, 1898, s. 49.

⁸⁰ Tamtéž, s. 49.

⁸¹ Tamtéž, s. 49.

Třetím stádiem je náboženství nebo také poznání morální síly, která je nad vším v přírodě. Teprve po vývoji mýtů dospívá člověk k poznání mocných mravních bytostí, až dojde k jediné takové bytosti, která je nad celou přírodou.⁸²

Čtvrtá a poslední vzniká filosofie nebo kritika v posuzování legitimní práce s daty z vlastní zkušenosti (tedy kritické myšlení).⁸³

Mýtus tedy vzniká v době, kdy Indoevropané mají tvořit ještě jeden národ, (otázky pokládané badateli v 19. století řeší, kdy přesněji vzniká náboženství a mýtus před rozdělením, kdy dochází k rozdělení jednoho národa a rozprchnutí se po kontinentu, nebo určení stupně civilizace Árijů a tedy i stupně mýtů). Mýtus vzniká jaksi „omylem“, sám M.M. to označuje za „nemoc řeči“ (choroba řeči, disease of language, Krankheit der Sprache). Lidé měli ustanoveny původní významy slov, ovšem díky nedokonalosti jazyka tak nazývali i okolní jevy, které jim svými projevy připomínaly něco aktivního.

To, že mýty vznikají „chorobou řeči“ je vlastně způsobeno „chorobou myšlení“. Ukázkou toho by pak měli být bozi páchající zločiny atp. Každopádně pravěký člověk personifikoval vědomě. Teprve pozdější pokolení ztratilo, nevíme proč, smysl pro obrazný jazyk svých předků, začalo tvořit mýty a „ve vzdělání svém proti všemu přirozenému vývoji p o k l e s l o.“⁸⁴

O přírodních jevech mohli mluvit Indoevropané jen jako o osobách jednajících. Slovo pro jejich označení odvozovali z kořenů, jako jiná slova, ale protože většina kořenů znamenala nějakou činnost, tak i jména z nich byla nomina agentis. Ony bytosti měli být agens, tedy tím, co působilo – což je následek řeči. Ona bytost působící v přírodě byla srovnávána s člověkem, až byla chápána jako nadlidská. Člověk se psychologickým postupem od materiálních představ o světě, dostává k pojmu nejvyššího boha. Na příklad „ag“ byl kořen pro označení „běžícího, skákajícího, živého“ a proto v Indii byly světelné jevy ohně označeny Agnis, oheň se však záhy začal chápat jako nějaké agens, tedy něco samo působícího, což pak dostalo i lidskou podobu boha Agnise. Egypťané měli dojít ke ztotožnění se zvířecími bytostmi a tak si představovali i bohy.⁸⁵

---

⁸² Tamtéž, s. V.

⁸³ F. Max Müller: *Contributions to the Science of Mythology*, 1897, s. V.

⁸⁴ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, *Fil. Listy*, XV, 1888, s. 341.

⁸⁵ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, *Fil. Listy*, XXVII., 1900, s. 100.

Zde dochází k tomu, co M. Müller nazývá procesem, kdy se nomina mění v numina. Nomina, označení vycházející z latinského slova „jména“, se stávají numina, (pl. od numen – tj. vůle, pokyn, božská vůle, či božstvo samo), tedy bohy jako Zeus nebo Kronos. Zeus měl původně značit nebe a jeho bytost vznikla nepochopením jména označujícího oblohu. Díky pestrosti přírody a jejích jevů pak vzniká polyteismus.⁸⁶

Nejvíce měli upoutat pozornost Indoevropanů jevy světelné a bouře. Z toho povstali bozi světelní vítězící nad mračny. Tak jako Kuhn odvozoval původ bohů z personifikace mračen a jevů s nimi souvisejícími, tak M. M. často uváděl jména ve spojitosti se sluncem a zoří, proto se jeho teorie nazývají solární a Kuhnovi meteorologické či nubilární⁸⁷. Díky tomu můžeme vidět u Kuhna i M. Müllera, že mytologii spojují ve svých výkladech čistě jen s mytologickými jmény, převážně jen jmény bohů. Dá se říci, že se zaměřili jen na mýty božské.

Ne všichni bohové, jaké dnes můžeme najít v řeckém panteonu, jsou podle M.M. čistě přírodního původu. Vznik bohů personifikací přírodních jevů měl však být prvotní. Později mohlo dojít ke ztotožnění s historickými osobami, takže některé mýty jsou i historického rázu. Např. Herakles, podle M.M., musel nejprve existovat jako světelný či solární heros, a až v pozdější době se činy nějakého významného člověka začali opěvovat jako Herakleovy.⁸⁸

Díky přírodnímu původu mýtů, jsou bozi převážně přírodního významu. Protože tyto mýty přírodního rázu měli mít již nerozdělení Indoevropané, k dokázání pravěkého původu stačí mýtus vystopovat u dvou indoevropských národů, a to z větve severozápadní a jihovýchodní.⁸⁹ Pro vysvětlení mýtu stačí analýza mytických jmen. Protože mýty se týkají lidského vysvětlování a závěrů, je otázka mytologická otázkou i psychologickou. Na základě toho, že se člověk projevuje řečí, a vycházíme-li z toho, že řeč a myšlení od sebe nelze oddělit, je ona mytologická otázka, ve svém zdůvodnění, také otázkou jazykozpytnou.⁹⁰

Už za jeho života bylo dost badatelů v oblasti náboženství, kteří M. Müllerovy teze zpochybňovali, přesto našel i velkou řadu příznivců a získal si značnou popularitu. Některým badatelům chybí u M.M. ve výkladu mýtů shody věcné a pouze jazyková stránka jim nestačí, natož pouhý výklad mytických jmen. Problémem jsou často i sama etymologická zdůvodnění.

---

⁸⁶ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XXVII., 1900, s. 100.

⁸⁷ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 342.

⁸⁸ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XXVII., 1900, s. 100.

⁸⁹ MÜLLER, F. Max. Contributions to the Science of Mythology. London, New York and Bombay: Longmans, Green, and co., 1897. s. xi.

⁹⁰ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XXVII., 1900, s. 98.

Na přelomu století dochází v jazykozpytu ke změně v interpretaci pravidel pro vznik slova, lépe zákonů hláskoslovných a jejich pravidelnosti. V rámci těchto nových zásad, nelze přijímat třeba Müllerova vysvětlení, kdy se hlásky i za stejných podmínek, bez příčiny, nahodile mění. V konfrontaci s tím se musí M. M. hájit (např. v *Die Wissenschaft der Sprache*), a ačkoli novou teorii v gramatice v podstatě připouští, stále se v praxi drží svých názorů a nic v etymologiích nemění. Nevůli opustit svá stanoviska, zdůvodňuje tím, „ž e p r o j m é n a v l a s t n í h l á s k o s l o v n á p r a v i d l a b e z v ý j i m e č n é p l a t n o s t i n e m a j í“⁹¹ Zůstává o správnosti svého směru přesvědčen.

Kritika na M.M. a jeho směr se koncem století 19. a v prvním desetiletí století 20 zvyšuje a v reakci na to, Müller musí některé své teze lehce přeformulovat (v podstatě však stanoviska nemění a ústupky činí jen velmi malé). Teorie, která byla zpočátku přijata s velkými nadějemi, se považuje hlavně ke konci 19. století a na počátku 20. století za překonanou (stejně jako většina etymologických výkladů je brána za neprokazatelné).⁹² Přežívá jeho solární teorie u urč. autorů. Každopádně okolo roku 1900 nacházíme opět i přes nejodvážnější etymologie Kuhnovy a Müllerovy, nemalou řadu obdivovatelů, zejména v Itálii a Americe (Edwin W. Fay, „*The Aryan god of lightning*“ in Amer. Journal of Phil. 17, 1896). Sympatizanty nachází i ve Francii (V. Henry) a Německu.⁹³

Podíváme-li se zpětně na to, s jak pracovali Grimm a M. Müller, musíme konstatovat, že přispěli hlavně k prosazení a obhájení srovnávací mytologie jako oboru. Nevidíme však zásadní inovativní přístupy a myšlenky, které by se lišili od předchůdců. Záslužné je jim množství sebraného nebo zpracovaného materiálu a vliv, jaký měli na jiné badatele.

1.9 Jazykozpyt 19. století

Historie jazykozpytu, ne náhodou, mluví o době před Boppem a po Boppovi. Právě ve druhém období se tato věda výrazně rozvíjí a v oboru jazykozpytném rozeznáváme v průběhu 19. století tři stádia. První začíná s Bopovým spisem *Conjugationssystem* roku 1816. Od čtyřicátých let, ve spojení se jmény Schleicher a Steinthal, se do roku 1868, kdy vychází Schererův spis *Zur Geschichte der deutschen Sprache*, mluvíme o druhém období. V druhé polovině 19. století se objevuje tzv. nová škola, též známá ve své době jako mladogramatická. Od předchůdců se má lišit zásadami i metodou. Hlavní změna, se kterou přichází, se týká hlásko-

⁹¹ O. Jiráni: Stav mythologického bádání v posledním desetiletí, 1910, s. 166.

⁹² O. Jiráni: Stav mythologického bádání v posledním desetiletí, 1910, s. 85-86.

⁹³ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XXVII, 1900, s. 168-170.

slovného zákona, ve kterém mizí libovolné a nahodilé změny v hláskách. Jazyk má pro společnost jen funkční význam, nejde o samostatný organismus, vyvíjí se ve společnosti, a proto bádání o něm má příslušet i do kulturních věd. Mladogramatici ztrácí zájem o rekonstruování neznámých jazyků, což byl zájem předchozích generací, a snaží se více zkoumat jazyky živé a moderní.⁹⁴

Přesto nelze pominout obecné tázání tohoto oboru, které vychází již z dřívějších dob. Jde o bádání o původu jazyka, jeho poměru k člověku, jeho cíli a prostředcích⁹⁵, kterými se k němu přibližuje, dále o důvodu množství jazyků, jejich rozdílnostech a poměrů mezi sebou.⁹⁶

Otázka, jak se vyvíjely a vyvíjí kategorie v jazycích, k nimž vznikají četné studie, souvisí s otázkou, jak se vyvíjí jazyk vůbec. Obecný předpoklad, se kterým se od začátku 19. století počítalo, byl, že nejdříve existoval jakýsi společný prajazyk, ze kterého se až následně vyvinuly další jazyky či nářečí. Ačkoli se tato představa objevuje ve vědeckém bádání a dotazování, nenachází vědci ani po letech jasné empirické důkazy, že tato forma skutečně existovala.

„Když nedalo se dokázat, že všechny tyto jazyky vznikly z jediného, a nedala se tedy provést genealogická klasifikace, pomýšlelo se na třídění jiné.“⁹⁷

„Příbuznost veškerých jazyků byla by již dokázána, kdyby se dokázala pravdivost hypotese, že byl jen jediný prajazyk, jíž hájí hlavně Max Müller, na př. v Letter on the Classification of the Turanian languages; nesprávnost její dokázal Pott ...“⁹⁸

Ačkoli se mluví o tom, že klasifikace jsou jiné, jediné, co se mění je to, že se v hypotézách vytrácí explicitní vyjádření představy o společném jazyku a jeho prvotní sdílené jedné formě. A je otázkou, nakolik se badatelé opravdu oprostili od této celkové představy, kterou pak někteří i sami napadají, jako vědecky neprůkaznou. Zdá se však, že z teorií nemizí představa jednotného árijského (indoevropského) národa s jeho jazykem. Indoevropský jazyk stále zůstává platnou kategorií mezi jinými jazyky, o kterých se bádá.

Původ představy prajazyka i podle některých tehdejších badatelů, vychází z křesťanského chápání světa a biblického vysvětlení.

---

⁹⁴ Em. Kovář: Hlavní prameny studia jazykozpytného, Athenaeum, II, 1885, s. 9-10.

⁹⁵ **Jazyk jako prostředek – hledání záměru; důvod diferenciacce jazyků z původního jednoho prarvaru**

⁹⁶ Em. Kovář: Hlavní prameny studia jazykozpytného, Athenaeum, II, 1885, s. 10.

⁹⁷ Em. Kovář: Hlavní prameny studia jazykozpytného, Athenaeum, II, 1885, s. 12.

⁹⁸ Em. Kovář: Hlavní prameny studia jazykozpytného, Athenaeum, II, 1885, s. 12.

„Staří znali jen přímou příbuznost jazykův odvozující veškerý i nové jazyky přímo z jednoho prajazyka, jmenovitě z hebrejštiny jako jazyka, jímž Adam v ráji mluvil a jehož původ je božský. S tím souvisel jejich názor o původu jazyka.“⁹⁹

Nelze nezmínit, že ve své době, byly „pokroky“ v oblasti jazykozpytu, chápány jako převratné a spojovala se s nimi veliká naděje v cestě k zodpovězení otázek, které si vymezil nejen tento obor. Hlavně díky M. Müllerovi měly výsledky bádání o původu jazyka pomoci i ve vědě náboženské.¹⁰⁰

V rámci jazykozpytu se M. Müller počítá k tzv. odvětovací teorii, hájící prvotní bipartici, rozdělení prařeči na část evropskou a asijskou před dalším dělením. Podle M. Müllera se prařeč árijská rozdělila nejprve na severozápadní skupinu (nynější evropské jazyky) a jižní skupinu asijskou. Do určité míry tak spojuje Slované s Germány v bližším příbuzenství.¹⁰¹

Prokázání takové „příbuznosti“ pak hraje roli i v tom, jak se chtěl daný národ prezentovat v rámci Evropy. Bylo rozhodně žádoucí, obhájit svůj podíl na pomyslném indoevropském „dědictví“. Přesuňme se tedy nyní ke zkoumání Slovanů.

1.10 Pojetí Slovanů

Teprve v ke konci 19. století, se začíná s vědecktějšími studii o Slovanech. Jedna z předních otázek, kterou si badatelé kladli, byla otázka původu a vzestupu. Tu dlouho historikové spojovali jen s chronologickým sestavením národů, které jim z historické tradice na daném území předcházeli, a tedy z nich mohli povstat i Slované. Další autoři hledali příbuznost skrze zvukové podobnosti v názvech okolních či vzdálených kmenů. Takovými kombinacemi vznikali rodokmeny Slovanstva, z nichž některé sahali až do dob biblických.¹⁰²

Během národního obrození nabývá na důležitosti doložit vlastní starobylý původ, a v této debatě se i v následujícím století pokračuje. Ukázání starobylosti Slovanů má pomoci v uznání starobylosti českého národa a jeho nároku na svébytné postavení v rámci Evropy. Formování „národností“ rezonuje celým evropským prostorem a proto ani české země nezůstávají pozadu. Jak píše J. Rak:

---

⁹⁹ Em. Kovář: Hlavní prameny studia jazykozpytného, Athenaeum, II, 1885, s. 12.

¹⁰⁰ Em. Kovář: Hlavní prameny studia jazykozpytného, Athenaeum, II, 1885, s. 13.

¹⁰¹ Lubor Niederle: *O původu Slovanů: studie k slovanským starožitnostem*, 1896, s. 23.

¹⁰² Tamtéž, s. 3.

„Kult historie zasáhl v první polovině 19. století snad všechny sféry společenského života a „starobylost“ se stala jednou z nejuznávanějších hodnot.“¹⁰³

„Starobylost“ můžeme tedy chápat jako pokus legitimizovat své současné postavení a nároky skrz dokázání vlastní minulosti (historie) na daném území. Proč je ovšem právě toto důležité?

Ať už jde jen o dílčí debatu dané doby, je to jeden z důvodů zájmu badatelů o Slovanů a bádání o nich.

Posun ve vývoji bádání o evropských národech (a jejich původu), nastává ve třicátých letech 19. století, kdy Fr. Bopp v oblasti jazykozpytu stanovil a vědecky vysvětlil příbuznost národů árijských na základě podobnosti jazyků. Ve vědeckém zkoumání o původu a vzniku řeči se začala řešit i řeč slovanská a lingvistický poměr Slovanů k jiným národům. Šlo také o osvětlení (obhajobu) celého slovanského národa.¹⁰⁴

S nově vznikajícími disciplínami k historickému a etnologickému studiu přibývá i antropologie a předhistorická archeologie, jež mají osvětlit otázku o prvotních evropských národech. Přibylo tím sice více teorií i o původu Slovanů, většinou se však neshodovaly. Názory byly toho druhu, že Slované přišli z Asie, a nebo byli v Evropě autochtonní; dále se vedli debaty o tom, zda byli z větve Árijů nebo pocházeli z neárijských národů, jako jsou odvozováni Finové, Mongolové a Tataři. Poslední teorie se přetřásala za dob P. J. Šafaříka a celé toto mínění bylo spojené se snižováním Slovanů. (V těchto poměrech se Pavel Josef Šafařík rozhodl ke studiu slovanských starožitností.¹⁰⁵ Už zde si lze povšimnout, že diskuze o původu Slovanů začíná nejprve jako obhajoba vlastního legitimního postavení jako samostatného národa v evropském prostoru, které se v průběhu 19. století začíná více opírat o vědeckou půdu a zdůvodnění. Pakliže bylo „snižování“ Slovanů spojeno s prosazováním jejich neárijského původu, vůči čemu se u nás zvedá vlna nevole, lze z toho nepřímo vyvodit, že i spojení s pomyslným kmenem Árijů v sobě pro dobové aktéry nesl punc prestiže a legitimacy.

Mezi badateli, kteří Slovanů počítají k Árijům, nepanuje shodné stanovisko o jejich původu ani ke konci 19. století, naopak jde o hluboké rozdíly v odpovědích na tuto otázku.

---

¹⁰³ Jiří Rak: *Bývali Čechové-: České historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H & H, 1994, s. 12.

¹⁰⁴ Lubor Niederle: *O původu Slovanů: studie k slovanským starožitnostem*, 1896, s. s. 3-4.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 5.

V rámci návaznosti na evropské bádání o „národnosti“ francouzské či germánské, se snaží čeští autoři o doplnění západního bádání o Slovany.

Na konci 19. století není přesně vymezeno, co patří k samotné definici „slovanskosti“, každopádně se pracuje se souhrnem znaků. Ty jsou pro některé autory dostačující samy o sobě.¹⁰⁶

V určitém historickém okamžiku, dějin lidstva, se měli objevit jeden či dva znaky, které se staly význačné pro charakteristiku toho, co dnes nazýváme „národem“. V tomto okamžiku badatelé vidí počátek existence národa, jako samostatného útvaru. Důležité je tedy najít prvotní znak, který byl základem Slovanstva. Podstata národnosti, podle L. Niederleho, je tvořena třemi základními znaky. První je rázu tělesného či antropologického, druhý znak je kulturní (sem spadá i náboženství) a třetím je řeč. Při otázce, který z těchto znaků dal první podnět k odloučení slovanského národa – ukáže studie, tělesné odlišení jako až pozdější než jazykové¹⁰⁷

Vznik slovanské řeči

Slovanská prařeč se podle nejvíce přijímané hypotézy v 19. století, vyčlenila z prařeči jednoho národa, který po určitou dobu hovořil společnou řečí. Měla se oddělit z řeči společné větvím tzv. árijského kmene, nazývaného též indoevropský či indogermánský. (Zde se vychází hlavně z jazykozpytných poznatků). Tyto větve měli žít kdysi pohromadě a sdílet stejnou řeč (nejednotlivost). Pro rozruznění řeči měli nastat podmínky, jako je diferenciacie dialektu díky vnitřnímu vývoji řeči, s tím souvisí i místní oddělení a asimilace cizích elementů (neárijských). Tím vznikli nové řeči árijské. Z „praárijstiny“ mají vzniknout, podle Brugmanna, jazyky árijský (v užším slova smyslu), arménský, řecký, albánský, italský, keltský, germánský a baltoslovanský.¹⁰⁸

Ačkoli se tehdejší jazykozpytci zaměřují na nalezení původní jazykové příbuznosti, oné primární fáze, nemou ke konci 19. století potvrdit jednoznačně své domněnky a přesně určit onu příbuznost. Podle některých autorů pro potvrzení teorie bude potřeba důkladná znalost i celé historie jednotlivých jazyků, stejně tak i najít kolébku Praárjů.¹⁰⁹ Jan Schmidt (r. 1890) představuje své šíření Árjů, například, z asijské oblasti „odkudsi poblíže Babylonii“.¹¹⁰

Studií o prvotním dělení jazyků v průběhu 19. století vzniklo mnoho (hlavně po Boppově impulzu, tj. od druhé poloviny století).

---

¹⁰⁶ Lubor Niederle: *O původu Slovanů: studie k slovanským starožitnostem*, 1896, s s. 10.

¹⁰⁷ Tamtéž, s.s. 105.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 16.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 17, 19.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 25.

Jediné, čím jsou si badatelé zcela jisti, je že některé jazyky jsou si s jinými bližší a proto se dá mluvit o jazykové příbuznosti. Zbylé faktory jsou v teoriích často kombinované a spleť (teorie různých autorů) či posuzované skepticky. Soudí se také, že současná příbuznost jazyků odkazuje už k oné dřívější blízkosti jazykové na počátku.

Obecně lze říci, že z jazykového hlediska byli Slované nejvíce spojováni, v rámci příbuznosti, s Germány, asijskými Áriji a baltskou větví. Poslední možnost pak je ke konci 19. století všeobecně uznávána za platnou.¹¹¹

Niederle neztotožňuje lingvisticky předpokládanou árijskou jednotu s jednotou plemennou, což je stanovisko rozšířené hlavně pod vlivem M.Müllera. V antropologických teoriích a výzkumech nenachází jednoznačné výsledky, které by mohli určit třeba jen slovanský tělesný typ.¹¹²

Niederlemu vychází v rámci posuzovaných teorií, že tělesná diferenciacie národů byla až pozdější, tedy nejprve se oddělil nejspíše jazyk a až později jiné rysy.¹¹³

To je opak dřívějšího předpokladu starší teorie. „Dle ní by byli Slované jen předem árisovaní jinorodci, v základě fysickém různí od Arijů dříve než se árisováním jich počal tvořiti jazyk slovanský.“¹¹⁴

Jako pozdější výtvar také vidí Niederle vznik samostatné slovanské kulturní.¹¹⁵

„Slované se teprve později, po dokonání místní a jazykové oddělení, rozlišili i kulturou svojí od árijské skupiny, z níž povstali.“¹¹⁶

Prvotním faktorem či rysem, který se u Pranároda začíná diferencovat, tedy zůstává v tomto rámci jazyk. Byl to první činitel odluky (ačkoli jej zcela nelze oddělit od kultury; se změnou řeči má docházet i ke změnám kulturním, protože v nich částečně spočívá nová řeč).¹¹⁷

„Jazykové osamostatnění Baltoslovanů padá dle všeho – jak ještě uvidíme – na konec doby neolitické. Ale v této době vidíme ještě v c e l é E v r o p ě kulturu podobnou a v domnělém území osazeném Praárijci ve velké míře stejnou.“¹¹⁸

„Slované povstali patrně odloučením z celku, k němuž náleželi i jiní kmenové evropští. Nelze připustiti, že by měli od počátků lidstva vývoj samostatný, svoje vlastní centrum stvoření i

---

¹¹¹ Lubor Niederle: *O původu Slovanů: studie k slovanským starožitnostem*, 1896, s s. 28.

¹¹² Tamtéž, s. 104.

¹¹³ Tamtéž, s.,105.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 105.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 107.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 126.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 107.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 107.

vlastní vývoj. Povstali tedy vyloučením z celku většího, odrůznili se od něho,..."¹¹⁹

V. Hehn a O. Schrader sestavili ze slov, která měla být společná árijským jazykům, obraz kultury, ke které měli Árjové dospět před svým rozpadem na řadu větví. Je to obraz kultury, kterou archeologové popsali jako mladší dobu kamennou (neolit). Předpokladem je, že rozpad árijské jednoty nastává s objevením se a zpracováním kovu. Jazykovědci se však s časovým určením rozchodu Pranároda, poměrně rozcházel.¹²⁰

Z pohledu archeologa Niederleho, rozkvět bronzové kultury v Evropě, byl určen obchodními kontakty s Orientem. Z toho se vyvozuje, že známost bronzu přišla do Evropy z Asie, ačkoli se neví odkud přesně (jedním z favoritů je Mezopotámie).¹²¹ Obchodníci, kteří ji přinesli, mají být Féničané (foeničtí obchodníci), kteří bronz přinášejí do středozeří a k černému moři. Při této premise, Schrader aj., určují konec árijské jednoty přibližně k r. 2000 př. Kr., protože v této době by se podle archeologických nálezů, měla střední a severní Evropa začít seznamovat s mědí.¹²² Stejně tak se vyvozuje, že Árjové přišli do Indie (Pandžabu) v podobném období, tj. mezi r. 2000-1800 př. Kr.¹²³ (Brunnhofer, 1893)

Kovy jako měď a bronz měli doputovat z jihu nebo východu (Niederle, Mezopotámie – díky shodě árijs. názvů, u Slovanů tento název neznám, předpokládá se, že sdíleli všeárijský pojem, který zapomněli a pak nahradili vlastním novým)¹²⁴

Pranárod árijský hovořil jedinou řečí, ve svém celku byl jedinstevný (i antropologicky). Otázkou je, zda je jejich kolébka v Evropě či Asii. Niederle předpokládá, že za doby neolitické tento pranárod žil v končině mezi mořem baltickým a bývalým mořem aralokaspijským.¹²⁵

Tělesná podoba Árjů je podle některých badatelů různá, podle jiných však můžeme rozlišit dlouholebého člověka se stále probíhající depigmentací. Neárjové mají mít tmavou pleť a krátkou lebku.¹²⁶

---

¹¹⁹ Lubor Niederle: *O původu Slovanů: studie k slovanským starožitnostem*, 1896, s s. 125.

¹²⁰ Tamtéž, s. 112-113, 124.

¹²¹ Tamtéž, s. 114.

¹²² Tamtéž, s. 117.

¹²³ Tamtéž, s. 119.

¹²⁴ Tamtéž, s. 120.

¹²⁵ Tamtéž, s. 129.

¹²⁶ Tamtéž, s. 130.

2 ČEŠTÍ BADATELÉ KONCE 19. A POČÁTKU 20. STOLETÍ

Nezanedbatelnou událostí, která v 19. století ovlivnila zájem českých badatelů o slovanskou minulost a rozvířila velikou debatu, bylo roku 1817 a 1818 objevení Rukopisů královédvorského a zelenohorského. Zájem prokázat hloubku české minulosti a svébytnosti byl spojen s vlasteneckými i nacionalistickými snahami. Prokázání starobylosti Slovanů bylo více o prokázání legitimity jako národa, který má v evropském prostoru své nezanedbatelné postavení. Už jen to, že téměř celé století trvalo, než odborná veřejnost přijala stanovisko, že Rukopisy jsou nejspíše falsa, ukazuje na vyostřené klima doby, kdy jakékoli vědecké pochybnosti k těmto dokumentům, byli v očích společnosti brány jako nevlastenecké. Na druhou stranu pak i v těchto souvislostech můžeme vidět zvýšený zájem o hledání historických dokumentů o starých Slovanech, sběru bájesloví, folklórní tvorby a zapojení se českých badatelů do diskuzí o starověké historii těchto a obdobných národů, s jejich evropskými protějšky.

Díky dobovým tendencím a preferencím, tedy někteří badatelé u nás v rámci nastupující srovnávací metody opřeli svou práci o tehdy populární Rukopisy. Díky tomu se později jejich díla zavrhla a už se o nich většinou ke konci století 19. nemluví. Jde např. o K. J. Erbena (tehdejší jeho články), **Jana Er. Vocela, J. Jirečku, V. Brandla a J. Perwolfa.**¹²⁷

Karel Jaromír Erben (1811-1870) patří k badatelům, představující zájem české obrozenecké společnosti o mytologizující pojetí folklórní tvorby. Sám se o bájesloví zajímal již od 30. let 19. století při svém sběru českých lidových písní, byla to však 50. a 60. léta, kdy se soustředěně věnoval srovnávací mytologii. Jako jiní čeští badatelé, inspiroval se i on díly bratrů Grimmových a jejich následovníků¹²⁸. Na základě jejich předpokladů, i on chápal folklór jako dokumenty dávnověku národa. Tzv. „grimmovci“ předpokládají, že každý národ si právě v lidových vrstvách uchoval vzpomínku na pohanské časy. Původní mýtus měl sice podlehnout křesťanskému vlivu a v historických pramenech o něm máme jen málo informací, ale z lidových písní, obyčejů, báchorek a pověr by mělo jít rekonstruovat kult pohanských bohů a ostatních mytických dějů.¹²⁹

Kromě Rukopisů jej zaujaly i vpisky do slovníku *Mater verborum*, kde hledal zmínky o mytických bytostech a božstvech, které by odkazovali i na náboženství starých Slovanů. Změna

---

¹²⁷ Niederle VI., s. 284.

¹²⁸ Opíral se zejména o díla J. Grimma: *Deutsche Mythologie*, 1835 a *Geschichte der deutsche Sprache*, 1848.

¹²⁹ Bechyňová, Věnceslava. Kontext Erbenova bájeslovného díla. In: Erben, K. J. Slované bájesloví. 2009. s. 7-13.

přístupu k těmto písemnostem nastává ke konci 70. let, až po Erbenově smrti se tedy začíná více prosazovat myšlenka, že jde o podvrhy a z toho vycházející přístup badatelů. Další problematickou částí v jeho díle, je to, že spolu s Grimmovou srovnávací metodou, čerpal i jako on z ne zcela spolehlivých dokladů z baltských jazyků. V období jeho života se v mytologickém bádání o Slovanech začíná prosazovat i tzv. migrační teorie. Tu považuje K. J. Erben za mylnou. Vliv na něj má i Creuzer a jeho přístup k mytologii nebo Johann Gottfried von Herder.¹³⁰ **Pavlem Josefem Šafaříkem** (1795-1861) byl ovlivněn osobně při jejich spolupráci. I Šafaříka spojujeme s prvními pokusy v bádání o slovanském bájesloví nebo Slovanech obecně (ovšem spíše se jeho dílo snaží o prokázání starobylosti Slovanů v Evropě a jejich obhajobu v rámci evropských debat¹³¹).

Jak bylo zmíněno už u K. J. Erbena, čeští badatelé zabývající se u nás srovnávací mytologií, byli v první polovině 19. století silně ovlivněni pracemi bratří Grimmů. Mezi ně se řadí Pavel Josef Šafařík, Karel Jaromír Erben nebo **Ignác Jan Hanuš** (1812-1869).

Poslední zmíněný patřil ve své době k polemickému protivníku K. J. Erbena. Hanuš předpokládal, že Slované pocházejí z Asie a od Árijů se oddělili jako samostatný kmen až na území Evropy. Jádro mýtu jako takového, lze tedy najít v mýtech indických. Původně měli Slované věřit v jednoho Boha a až posléze si vytvořili oživováním přírody kolem sebe celý panteon bohů. Ovšem to vzniklo z nedokonalého přemítání. Toto špatné kritické posouzení okolního světa vytváří mýtus.¹³²

Mytologie jako taková je pro badatele této doby způsob odkrytí myšlení pohanů. Čeští badatelé, jako jejich evropští kolegové, ve svých teoriích pracují s hypotézou jednoho Pranároda, který měl společný jeden jazyk, jednu kulturu, tedy i jednu původní mytologii (či náboženství). Myšlení starých národů má být odráženo v jazyce a mytologických příbězích.

Tak, jako se u všech národů předpokládá, mytologie (náboženství), tak se často hledají i nejstarší Písma, ve kterých by byla zaznamenána.¹³³

---

¹³⁰ Bechyňová, Věnceslava. Kontext Erbenova bájeslovného díla. In: Erben, K. J. Slovanské bájesloví. 2009. s. 7-13.

¹³¹ Schaffarik, Paul Joseph, *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*. 1828.

¹³² ČERNÝ, Marcel. Dobový kontext mytologického bádání o Slovanech. In: Erben, K. J. *Slovanské bájesloví*. Etnologický ústav AV ČR, Slovanský ústav AV ČR, 2009. s. 29-31.

¹³³ Pokud badatelé vycházeli z předpokladu, že byla jakási Písma/Knihy, tak se pak zdá i celkem logické jejich dohledávání „písma“, co by prostředku, kterým byly posvátné písemnosti zaznamenány. Tyto snahy můžeme pozorovat v první polovině 19. století, kdy např. Kollár, Krolmus nebo Fr. Petr-Rohoznický pracují s konstruktem runového slovanského písma, které pak nacházejí v prasklinách a rýhách na sochách či kamenech téměř všude. P.-Rohoznický přichází např. r. 1862 s tím, že na kameni na Zlíchově, rozluštil nápis „eda“, což má

Můžeme zde vidět veliký posun v přístupu badatelů. Do této doby se badatelé zabývali převážně „seřazováním“ bohů podle řeckých a římských protějšků, jak ukazují práce z druhé poloviny 18. století do první poloviny 19. století u autorů, jako Antonín Jungmann, Anton Tkány, Naruszewicz, Jan Kollár nebo Jan Václav Rozum.¹³⁴ K rekonstrukci staroslovanského „náboženství“ (nebo mytologie; dokud se nezačaly koncepty rozlišovat), dochází tedy až poloviny 19. století.

V 50. letech 19. století se do povědomí českých badatelů začala dostávat i tzv. Kuhnova meteorologická škola, dále díla F. L. W. Schwartze a Mannhardta. Velice populární je pak v českém prostředí i F. Max Müller. Z francouzské scény pak byl velmi známý Louis Léger (1843-1923), slavista, který sledoval i českou scénu, měl výtky k Hanušovi i Erbenovi a ve Francii se např. zasloužil o vydání díla vycházejícího z Rukopisů. Později litoval toho, že se nechal unést dobovou náladou a některým svým nekritickým podáním látky z nich. Své závěry a hodnocení se snažil později opětovně a kritičtěji posoudit. Pro francouzskou veřejnost však byl počin třeba i to, že se snažil jim vysvětlit, že „Bohême“ nejsou cikáni a nejde ani o Germány¹³⁵ (to ukazuje, že slovanská otázka v této zemi je rozhodně jiná, než v českých zemích).

Hledají se nadále shody božstev z evropských a indických mytologií. Přetrvává i interpretace, že jde často o přírodní alegorie.¹³⁶

2.1 Čeští zastánci animismu

V první polovině 20. století se v českém prostředí reflektují i díla a teorie autorů, jako je Andrew Lang, Edward B. Tylor, Herbert Spencer a Julius Lippert.

Ačkoli většina našich badatelů pokládá teorii Spencerovu a Lippertovu za nepřijatelné, najdou se u nás i zástupci, kteří naopak tyto teorie považují za správné. Mezi nimi jsou, O. Fr. Vaněk

---

být podle něj „svatá kniha“. (Lutovský, Michal. Archeologie 19. století. Ráj fikcí i peklo omylů. In: *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století*. (sb.) Praha: Academia, 2014. s. 201-203.)

Tyto „nálezy“ jsou později zpochybněny avšak ještě na počátku 20. století, vychází knihy o možných slovanských runách a roku 1906 Niederle v recenci ve Fil. Listech tyto hypotézy zamítá.

¹³⁴ ČERNÝ, Marcel. Dobový kontext mytologického bádání o Slovanech. In: Erben, K. J. *Slovanské bájesloví*. Etnologický ústav AV ČR, Slovanský ústav AV ČR, 2009. s. 30-39.

¹³⁵ HRDINA, Martin a Kateřina PÍORECKÁ, ed. *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století* (sb.). Praha, 2014. s. 97.

¹³⁶ KALETA, Petr. Slovanské bájeslovné bádání na přelomu 19. a 20. století. In: Erben, K. J. *Slovanské bájesloví*. Etnologický ústav AV ČR, Slovanský ústav AV ČR, 2009. s. 65.

a František Krejčí (tehdy se jejich teorie hromadně označují za „animismus“, ačkoli teorie každého z autorů je trochu odlišná).

V článku „Počátkové náboženství“ (Rozhledy sociální, politické a literární, III, 1894) **VI. Vašátko** zavrhuje veškeré vysvětlení vzniku náboženství z příčin strachu, pocitu závislosti, antropomorfisovaných dějů v přírodě či tlaku nekonečna. Na nízkém stupni všech národů byla všem společná víra v odloučenou lidskou duši nebo ducha. Náboženstvím je mu „kult odloučených duší“. Protože i náboženství se má vyskytovat ve stádiích, druhým stupněm mu je fetišismus. Jako se z rodiny stane stát, z velkých duchů se stanou bozi. Mytologie je pro něj podružná. Za jejím vznikem jsou antropomorfisované zjevy přírodní, ale především pokusy racionálně vyložit zchované kultury různých bohů, jejichž prvotní význam byl zapomenut.¹³⁷

O. Fr. Vaněk přispěl svým spisem „VI. Vašátko Animismus se zvláštním zřetelem ku národům semitským. Ethnologické studie o původu a rozvoji náboženství“ (Praha, 1898). Zde se věnuje hlavně náboženstvím semitským a své zásady aplikuje i na „náb.“ řecké a římské. Dále svá stanoviska vyjádřil článkem „O původu náboženství řeckého“ (Osvěta XXX, 1900). Vznik náboženství (řec.) hledá v kultu mrtvých. Jako část podstaty náboženské vidí i pocit povinnosti. Odtud se dostává k víře v duše. O něco lépe propracované názory v této teoretické diskuzi u nás pak zastává **František Krejčí**. (po článku J. Krále, kdy se o něm zmiňuje, pak pak přichází odezva a mezi těmito dvěma badateli dochází v letech 1900- 1903 k vydání několika polemizujících článků).

2.2 Lubor Niederle

Nelze přejít Lubora Niederleho a Čeňka Zíbrta, erudované badatele, kteří jsou známí svými pracemi i dnešním badatelům. Spolu vedli i český národopisný časopis Český lid, kam přispívali svými články. **Lubor Niederle** (1865-1944) si vytyčil nemalý cíl, vydat o Slovanech dílo, které by obsáhlo co nejvíce tehdejších poznatků o nich z různých oborů. Toto dílo se pojmenoval Život starých Slovanů. Slovanské starožitnosti a rozdělil na 12 dílů- kapitol. Tyto díly vycházely postupně ve svazcích. Šestá kapitola, vydaná roku 1916, se jmenuje víra a náboženství (původně však plánoval nazvat ji „mytologická“).¹³⁸ I Niederle se drží rozdělení podle vývojových stupňů, ovšem dává jim názvy z křesťanské terminologie. To, co předchozí badatelé uchopují jako onen „nižší“ vývojový (náboženský) stupeň, nazývá „slovanskou démonologií“. Sem řadí ty postavy, které jsou u jiných autorů označeny za mytické. U Nieder-

¹³⁷ J. Král: O nynějším stavu bádání mytologického, Fil. Listy, XXVII., 1900, s. 410-412.

¹³⁸ Původně předpokládal, že se v ní bude věnovat animistické a manistické teorii, vznikem bohů, kultům a hierarchií, chrámům, idolům a rituálním obřadům. (tak to načrtl r. 1911 v prvním svazku starožitností)

leho mají označení „démoni“ (demoni). Jde zde o postavy, které většinou zpracovávají folkloristé.¹³⁹

Do tohoto stupně včleňuje tehdy populární animistické teorie (víra v duši, ctění předků, z čehož vznikají démoni nebo animizace přírodních jevů).

V pozdějším vývojovém stupni, který nazývá „slovanskou teologií“ (theologií), pracuje už s konceptem bohů, celým jejich systémem. Zde pracuje s pramennými zdroji, které podávají úzké popisy. Vyjadřuje zde také svou hypotézu, krystalizující nejspíše i z dobových dohadů, o původním pramonoteismu. Ačkoli většina pramenů je psána teology, přiklání se k představě, že když Helmold a Prokopius, tedy dva zdroje, vidí u starých Slovanů existenci představy jakéhosi „nejvyššího“ boha, tak u nich jediný nejvyšší bůh i nejspíše byl. Muselo jít o zvláštní bytost, stojící mimo systém bohů, jaká máme se Slovany spojena. To může být ohlas primárního monoteismu, který existoval jako nejstarší stupeň náboženství. A toho Slované dosáhli ještě, když tvořili jeden árijský celek. Později se tato stará všeslovanská představa, kterou v analogiích mnozí nachází u jiných Árijů, „schovala“ za podoby konkrétních lokálních bohů. Jediné, co o něm vím, (od Prokopia), že tento bůh byl spojen s nebem a ve „víře“ lidu vládl nebeskými jevy (spojen i se světelnými úkazy). Zde se L.N. odvolává na etymologické příklady vypracované srovnávací mytologií, již v předchozím století a známou rovnicí předpokládané indoevropské mytologie a jazyka. Árijové tedy nejprve měli pramonoteismus, který se později, když si vytvořili bohy z přírodních jevů, zůstal jen jako latentní představa, která se měla udržet uvnitř polyteismu. Lokálně prastarý bůh mohl splývat s Perunem nebo Svarogem. Tato představa se však zpět, ačkoli zůstávala skrytě přítomna, nevyvinula do formy monoteismu jako u židů a křesťanů. Vývoj byl potlačen démonizací přírody a vznikem různých bohů. Víra v ono nejvyšší božství, však zůstala v lidové tradici (lidovém náboženství). S příchodem křesťanství nabyla jiné formy, ale v podstatě se Slované začali vracet jen k představě, kterou již dávno znali.¹⁴⁰

To, co Niederle dále rozebírá, jsou „kulty pohanské“. Zde se snaží postihnout chrámy a oběti, idoly a slavnosti. Jako jiní, i on u Slovanů vidí určitou význačnou společenskou vrstvu, věnující se kultickým obřadům. Kromě kněží, však mluví i o čarodějích.

Ačkoli se ještě před začátkem 20. století začínají pokusy badatelů rozlišovat mytologii a náboženství, Niederle naopak s těmito pojmy proměnlivě pracuje, spíše však používá označení náboženství a víra. Je zajímavé, že volí křesťanskou terminologii (démoni a teologie).

---

¹³⁹ NIEDERLE, Lubor. *Slovanské starožitnosti: život starých Slovanů*. Praha, 1916.

¹⁴⁰ NIEDERLE, Lubor. *Slovanské starožitnosti: život starých Slovanů*. Praha, 1916. s. 177-181.

Dalším populárním autorem této doby je **J. Máchal** (Bájesloví slovanské, 1907). I on se jako K. J. Erben, Ign. Hanuš, věnoval tzv. nižší mytologii, tedy bájným a mytickým bytostem, které by měli být dodnes mezi lidovou vrstvou uchovány. Toto bádání bylo spojeno s tzv. folklorem, a folklorické či etnologové se mu věnovali v rámci svého oboru.

Folklor nabývá v druhé polovině 19. století ve srovnávací mytologii na důležitosti a významu. Nadšení pro sběr folklóru je tak veliké, že pozorujeme i časté nevědecké zpracování tématu, což také snižuje i obecné hodnocení směru. Pod označením „folklor“ si můžeme představit báchorky, pověsti a zvyky, které si mezi sebou má předávat „lid“.

Pozorujeme zvýšené zaměření na tzv. nižší mytologické bytosti, které se hledají v různých lidových vyprávěních a hledání jejich shod u mezi národy.

V „lidovém podání“ (na vesnicích, u sedláků atp.) badatelé také často hledají tzv. survivals, fr. survivances. Má se jednat o „zbytky víry lidu, ve které třeba hledati prvky, rudimenta mytů vyvinutějších“.¹⁴¹ Tento trend, často s obrozeneckým snahami, pozorujeme v Evropě, ovšem v české produkci dominují zejména pohádky (podíváme-li se na seznam vydaných folkloristických děl, v 50. letech vidíme již nějaké sbírky prstonárodní, pohádky atp. a v 70. a 80. letech 19. století je vydáno již velké množství takových knih).¹⁴²

Mezi populární, ovšem poměrně laické a kvalitou spisů nepřilíš vysoké autory, můžeme počítat **J. Růžičku** (jeho kniha však nově vychází po r. 2000).¹⁴³

2.3 Jiří Polívka

V našem prostředí se do debaty ve srovnávací mytologii zapojuje i slavista **Jiří Polívka** (1858-1933). Zaměřuje se, jak na ony lidové tradice a hlavně pohádky. Jeho článek „O srovnávacím studiu tradic lidových“¹⁴⁴ (Národopisný sborník českoslovanský II, 1898), zaznamenal veliký ohlas. Obrací se proti stanovisku A. Langa a potažmo celé tzv. srovnávací mytologie. Nevěnuje se celé mytologii, ale jen části zaměřené na lidové tradice, zvyky a hlavně pohádky a báchorky.

---

¹⁴¹ J. Král: O nynějších směrech bádání mytologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 419.

¹⁴² V. Tille: Úvahy a zprávy, Fil. Listy, XV, 1888, s. 317-320.

¹⁴³ Na tohoto autora, jako jeden ze svých zdrojů se odvolává v současnosti i Zdeněk Ordelt, tzv. „neošaman“ pokoušející se obnovit slovanské praktiky, jejich duchovní svět v rámci své praxe a působení. Čerpá i z autorů z počátku 20. století (Niederle, Zíbrt).

<https://video.aktualne.cz/dvtv/dvtv-vikend-10-a-11-6-2017-vedec-soukup-o-lidozroutech-slova/r~7d5f40d24d0c11e7886d002590604f2e/>

¹⁴⁴ Dostupno na: <http://www.narodopisnaspolecnost.cz/index.php/virtualni-badatelna/digitalizovane-casopisy/item/83-narodopisny-sbornik-ceskoslovansky>

Pohádky mají v SM své nemalé místo, už bratři Grimmovi, jim věnovali pozornost a to nejen jejich sběrem, ale i v rámci svého teoretického výkladu. Viděli v nich pokažný mýtus vyšší. Naopak Schwartz a Mannhard, kteří po nich převzali pomyslnou štafetu, v pohádkách spatřují zbytky tzv. nižších mýtů, z nichž se až později mýty vyšší vyvinuly. Na počátku 19. století můžeme vidět zájem o lidové tradice, báchorky či pohádky z ústního podání lidu a druhé polovině 19. století se zájem o pohádky a také jejich knižní vydávání rapidně zvyšuje i v celých českých zemích. Do bádání se zapojili filologové, zkoumající zejména jazyk indoevropský, později etnologové, antropologové a literární historikové.

Polívka vidí v pohádkách četné shody a to i mezi národy vzdálenými, a to v prvcích, myšlenkách i motivech. Díky tomu, že nachází schody u národů, které se nemohli potkat, zpochybňuje hledání jednoho centra, ze kterého by motiv pocházel a dál se šířil. Tak tomu je např. u Benfeyho, který spatřuje jediné centrum vzniku v Indii.¹⁴⁵ Nepozdává se mu ani idea sdílených mytických názorů mezi Indoevropany. Předpokládá určité prototypy pohádek, jež se rozšířili z původního místa vzniku ústně i písemně. Zastává jakési stěhování pohádek. V rámci tzv. antropologické školy se vznik pohádek vysvětluje na základě stejných názorů, zvyků a obyčejů, které se na různých místech vyvinuli do stejného útvaru, ale samostatně. S tím Polívka nesouhlasí, mezi pohádkami vidí souvislosti a výrazné shody v detailech. Vyvozuje z toho tedy, že pohádky se stěhovaly z místa na místo. To předpokládá většinou i v tomto období většina folkloristů. Pohádky (báchorky i bajky) mají pocházet z různých center na celém světě, zvláště z vyspělejších kultur jako byli staří Řekové, Egypťané a Indové. I tyto postoje u Polívky ukazují na to, že je zastáncem migrační teorie (pohádky se mají stěhovat z místa na místo formou ústní i písemnou, stejně, jako mýty, kulty a jakékoli kulturní náležitost).

Tak jako Polívka si neodpouští kritiku vůči mytologickému směru („mythomanům“), tak ani J. Král k zastáncům migrační teorie není bez výtek. Nelze podle něj stavět teorii migrační a teorii mytologickou do jedné řady (jako činí Polívka v článku), dále pak poukazuje, že ani teorie migrační nedokázala zatím odpovědět na otázku vzniku a významu pohádek.¹⁴⁶

2.4 Josef Král

Univerzitní profesor klasické filologie, Josef Král (1853-1917) se do debaty o slovanské mytologii v rámci jeho celoživotního vědeckého zaměření, zapojil jen okrajově. Avšak díky jeho práci v Listech filologický, které od roku 1886 redigoval, vyšla řada článků, která si vy-

¹⁴⁵ J. Král: O nynějším stavu bádání mytologického, Fil. Listy XXVII, 1900, s. 198.

¹⁴⁶ J. Král: O nynějším stavu bádání mytologického, Fil. Listy XXVII, 1900, s. 197-199.

tyčila zhodnotit práce srovnávací mytologie za posledních sto let (od roku 1788-1888) a později i tehdejší aktuální tvorbu. Nejspíše, aby lépe porozuměl klasické filologii, tj. zejména řecké a jejím dílům, díval se na ni jen jako na určitý výsek celku. Tím celkem pak byla předpokládaná celá indoevropská struktura. Všechny mýty indoevropských národů tedy mají být příbuzné (jako jejich jazyky).¹⁴⁷ Tak se dostal, co by filolog, ke srovnávacím studiím mytologickým. (Spousta evropských vědců, zabývajících se indoevropskými studii, se k tomuto tématu dostali stejnou cestou, často jsou to filologové, historici, archeologové, antropologové, etnologové apod. To, co je spojuje, je předpoklad jedné indoevropské struktury, tj. původní společný jazyk, kultura, mytologie u všech árijských národů.)

Král tedy pracuje, jako většina jeho současníků i předchůdců, s tezí, že existoval Indoevropský pranárod, mající společnou mytologii. Každý z „dědiců“ tohoto společenství tedy, ačkoli došlo k rozrůznění a ovlivnění jinými faktory či národy, prošel fází vývoje a musí mít i mýtus. Proto srovnávací metoda skloubí střípky zachovaných mytologií v jeden předpokládaný původní celek a mytologie řecká, indická, germánská i slovanská aj. jako jednotlivé segmenty nehrají tolik roli. Cílem je objevit v nich ony fragmenty, které dají dohromady obrázek jednotlé mozaiky.

Kromě článků, hodnotící různé badatelské přístupy a otázky v oboru SM, sám Král napsal např. článek „Soma (madhu, amrtam) – ambrosie a nektar“ do Sborníku prací filologických, v Praze 1884, str. 1 n.).“¹⁴⁸ Zde porovnáním názvů a příběhů dochází k tomu, že Indoevropané sdíleli toto označení a koncept kolem něj. Na takových to příkladech se badatelé většinou snaží rekonstruovat, původ mýtu a jeho další vývoj či přesun po kontinentu. J. Král souhlasí s tím, že kultury a mýty (náboženství) se museli stěhovat z místa na místo a musely být ovlivněny i neárijskými národy, ovšem třeba k migrační teorii, která se tímto zabývá, se staví skepticky. Migrační teorie je podle něj sama o sobě nedostatečná¹⁴⁹ a ukázat si, co je cizího v mýtu, je jen předběžnou prací samotného bádání, jak si jej J.K. představuje. Cíl SM je podle Krále odhalit nejen původ, vznik a vývoj mýtu, ale především najít jeho i pravý smysl¹⁵⁰. Zajímavé je, že když sám hodnotí vznik mýtu, jako přirozený¹⁵¹, neuvědomělý proces, proč je pro něj důležité rozkrýt „pravý smysl“¹⁵² něčeho, co vzniklo nesystematickou činností a procesem.

---

¹⁴⁷ J. Král: O nynějším stavu bádání mytologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 344.

¹⁴⁸ J. Král: O nynějším stavu bádání mytologického, Fil. Listy, XXVII., 1900, s. 90.

Článek bohužel není digitalizovaný.

¹⁴⁹ J. Král: O nynějším stavu bádání mytologického, Fil. Listy, XXVII., 1900, s. 95-96.

¹⁵⁰ J. Král: O nynějším stavu bádání mytologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 228.

¹⁵¹ J. Král: O nynějším stavu bádání mytologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 233.

¹⁵² J. Král: O nynějším stavu bádání mytologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 228.

Celou indoevropskou civilizaci hodnotí jako nepříliš vyvinutou a nevelikou (odvolává se na studii Schraderovu – „Sprachvergleichung und Urgeschichte“, Jena 1883)¹⁵³

Jako více přirozené se mu zdá vývoj od polyteismu k monoteismu. Odsuzuje tedy odvozování opačné, kdy má polyteismus vznikat z původního monoteismu.¹⁵⁴ Z toho vychází i jeho hodnocení, že dříve byly mýty, pak až náboženství¹⁵⁵

Pokud badatelé mluví o nižším vývojovém stupni, míní tím fázi „primitivnosti“, „dětství“ a nepřesného úsudku, ze kterého vznikají mýty (ty už jsou pak často klasifikovány jako náboženská fáze vývoje Indoevropanů). Mýtus v sobě podle J. Krále zahrnuje veškeré vědění nevědomého člověka. V této době má člověk začínat přemýšlet o příčinách přírodních jevů. To se odehrává a vychází z lidské psychiky. Pro J.K. měly být nejprve představy, které později vytvořili mýtus a z toho až se utvořila řeč (opak M. Müllera).¹⁵⁶

Na nižším vývojovém stupni předpokládá „víru a pověry prostého lidu“¹⁵⁷. Je otázkou, co má být ona „víra“ lidu. Je to ovšem segment, kterého se ujímá etnologové a folkloristé. Patří sem tzv. mytické bytosti, což mají být postavy, nepředstavující boha. Něktými badateli nazývány demony a proto celé odvětví se chápe jako „démonologie“. Protože je toto pro J.K. starším obdobím, předpokládá, že právě tato studia dokážou odhalit prvotní tvar bájí a mýtů. Bohové a bůžci jsou pro Krále až pozdější vývojovou fází, proto etymologická metoda snažící se z jejich jmen rozluštit mýtus, je pro něj sama o sobě nedostatečná.¹⁵⁸ Co se týče potvrzení, že mýtus spadá do indoevropské doby (a tedy i do oné struktury), je třeba, aby se shodoval s jiným v obsahu a etymologie může být jen druhotným potvrzením.

Tak, jako jsou jednotlivé mytologie jen součástí původního celku, který je třeba rekonstruovat, tak jsou pro J. Krále segmentární i samotné mytologické přístupy a jejich metody. Každý ze směrů, má podle J.K. „jádro pravdy“. Nemůže si ji nárokovat celou, ale mají se chápat jako vzájemně doplňující. Z toho lze odvodit, že v hodnocení směrů v SM nevidí J.K. žádnou teorii, která by popřela jinou nebo jen jejich předpoklady. Zdá se, i z celkového pohledu, že většina teorií 19. a počátku 20. století stojí na stejných předpokladech a jediné, co se mění je forma otázky, nijak ovšem zásadní. Ve chvíli, kdy žádná nová metoda či přístup nefalzifikuje například některé předchozí, zdá se odpovídající i Králův pohled, že všechny se dají propojit,

---

¹⁵³ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 339.

¹⁵⁴ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 235.

¹⁵⁵ J. Král: O nynějších směrech bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 430.

¹⁵⁶ J. Král: O nynějších směrech bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 344.

¹⁵⁷ J. Král: O nynějších směrech bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 344.

¹⁵⁸ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 233.

protože fungují ve stejném rámci.¹⁵⁹ Metody užívané k řešení sporných otázek kterékoli mytologie indoevropské, jsou podle Krále tytéž. V době J.K. se vede stále spor o metodu, ale často dochází k jednostrannosti. Králova otázka v tomto směru zní, zda spíše k řešení nevede cest několik, z nichž každá v určitém případě může vést k cíli.¹⁶⁰

„Ale v tom spočívá takřka kletba mythologických studií, že každý téměř mytholog chce řešit všechny otázky mythologické skoro vždy j e d n í m způsobem, ač k řešení celého komplexu mythologické látky vede cest několik.“¹⁶¹

V hodnocení SM pak J.K. předpokládá, že ještě v jeho době (přelom 19.-20. století) není možné podat systematický výklad starověkých mýtů.¹⁶²

---

¹⁵⁹ Jak lze vlastně vyřadit některou z teorií, když každá má ono „jádro pravdy“? I kdyby se vyvrátili její metody, například etymologické výklady jmen, a jednotlivé argumenty, kterými se zaštiťuje, proč pak není celá teorie zavržena? Je to tím, že teorie 19. století se často vzájemně prolínaly a zborcení jedné cesty přístupu by nabouralo celý koncept, který by se mohl zhroutit, nebo jde i o to, že všichni většinou přejímají tytéž předpoklady (např. Indoevropský pranárod, totožné vývojové stupně společnosti na nižší, vyšší úrovni), takže i když metoda selže, není pro ostatními badateli zcela zavržena, protože stojí na těch všemi přijímaných, tedy „správných“, předpokladech?

Jak lze vůbec zvolit falzifikátory v rámci, kde věci skrývají „pravý smysl“ a teorie mají „jádro pravdy“? Jde o empirickou vědu jako takovou, když je potřeba tolik slovo „pravda“?

¹⁶⁰ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XXVII, 1900, s. 7.

¹⁶¹ J. Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy XXVII, 1900, s. 200.

¹⁶² Král: O nynějším stavu bádání mythologického, Fil. Listy, XV, 1888, s. 230.

3 ZÁVĚR

Věřím, že tato práce o badatelích rekonstruujících staroslovanské náboženství nebo mytologii je zajímavá nejen jako ukázka toho, jak se bádalo v minulosti. Domnívám se, že závěry těchto badatelů jsou vyhledávané čím dál více i v současnosti.

Dá se říci, že rekonstrukce staroslovanského náboženství, jakožto nějakého celku, nacházíme až u badatelů 19. století. O náboženství nebo mytologii Slovanů, Germánů atp. se mluví zejména jako o pohanských. Do té doby jsou, na české scéně, sestavovány převážně jen jména bohů a jejich seznamy. Zde se pak s etymologickou metodou začínají jména rozebírat a vysvětlovat. Badatelé mluví, v souvislosti s mytologií a jejími postavami, o (kulturních) vývojových stupních. Dělí tzv. mytologické bytosti na vyšší a nižší, přičemž kvalitativně převyšující jsou postavy božské, do 19. století také v dílech převažující. Ona skupina „nižších“ mytologických bytostí, začíná být tematizována až na přelomu století 19. a 20. století, spolu se sběrem folklórní tvorby. Pro české autory jsou významné práce Jacoba a Wilhelma Grimma, kteří měli u nás řadu zastánců, jako byl K.J. Erben nebo Ig. Hanuš.

Hlavní otázkou, již zděděnou od svých předchůdců, je otázka původu. Tázání se po původu a vzniku mýtů. Zkoumání původu náboženství. Hledání přežitků ve folkóru a vystopování původu pohádek.

Na přelomu století v českých zemích nacházejí ohlasy i teorie Tylora, Langa, Spencera nebo Lipperta. Nalezneme jen málo badatelů, kteří by se zapojili do teoretické a metodologické práce, ovšem většina se drží, byť ne vždy explicitně vyřčeného předpokladu, týkajícího se společného árijského původu. Pranároda, který sdílel jeden jazyk, jednu kulturu, tedy i jedno náboženství nebo mytologii. Tato hypotéza je postavena nejvíce na jazykozpytném bádání na počátku 19. století (Bopp). Odtud pak opanovala i etnologická, mytologická nebo antropologická studia. Předpoklad jedné původní totožné struktury tzv. indoevropských národů, na začátku bádání umožnil propojit tolik preferovaná klasická studia (hlavně řecká), s nově objeveným prostorem v Indii (Asii). Nalezení analogií mělo pomoci v rozluštění původní struktury. Pozdější přidání např. příběhů a postav spojených s germánskou mytologií bylo rozšířením téhož. A bádání o Slovanech začala i s těmito předpoklady. Ve chvíli, kdy obhájili svou příslušnost k Árijům (Indoevropanům), bylo dané, že musí mít mytologii (náboženství), a to dokonce v základech stejnou jako u jiných árijských národů. Pokud u konkrétní mytologie

chybí informace či jakékoli zmínky, může se doplnit z jiné árijské mytologie. Příbuznost jazyků umožňuje vědcům aplikovat i obdobnou „příbuznost“ na zbylá odvětví.

Při výzkumu, v oboru srovnávací mytologie, jsem si vytkla určit, zda předpoklady badatelů jako byl J. Grimm a M. Müller doopravdy pracují s odlišným náboženským systémem u Germánů, Slovanů atp. než je ten křesťanský. Oba dva předpokládají, že se jedná o různé systémy. Našla jsem však velkou spoustu předpokladů, přejatých od dřívějších předchůdců pracujících s teologickými pojmy a pochopením. Zdá se tedy, že do popisu starověkých „náboženství“ přejali zcela křesťanské struktury. Při porovnání se pomyslné dva systémy od sebe neliší. Popisy se u obou shodují na základních prvcích a kategoriích, které jsou přítomny v křesťanství. U Grimma i u Müllera se domnívám, že jako badatelé navázali na své předchůdce. Jejich přístupy nejsou ve své době zcela ojedinělé, ovšem dokázali se dostat do povědomí laiků i badatelů. Odborně obhájili své hypotézy, díky čemuž mohlo dojít k „rekonstruování“ starověkých náboženství a srovnávací mytologii tak přinesli i větší vědecké uznání.

4 BIBLIOGRAFIE

BACON, Francis. *De sapientia veterum*, 1609. [cit. 28.11. 2017.] Dostupné z: https://archive.org/details/bub_gb__WDUq4WtnUUC

BRUBLE, David H. Let Us Make Gods in Our Image: Greek Myth in Medieval and Renaissance Literature. In: WOODARD, Roger D. (ed.). *The Cambridge Companion to Greek Mythology*. New York: Cambridge University Press, 2007. s. 407-423. ISBN 9780521845205.

BECHYŇOVÁ, Věnceslava. Kontext Erbenova bájeslovného díla. In: Erben, K. J. *Slovanské bájesloví*. Etnologický ústav AV ČR, Slovanský ústav AV ČR, 2009. ISBN 978-80-87112-25-0, 978-80-86420-37-0.

COMES, Natalis. *Mythologiae...*, Patavii: Ex Typographia Pauli Frambotti, 1637. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/nataliscomitismy02cont#page/n23/mode/2up>.

COX, George W. *The mythology of the Aryan nations*. London: Longmans, Green, and co., 1870. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/mythologyaryann02coxgoog#page/n24/mode/2up>

ČERNÝ, Marcel (ed.). Dobový kontext mytologického bádání o Slovanech. In: Erben, K. J. *Slovanské bájesloví*. Etnologický ústav AV ČR, Slovanský ústav AV ČR, 2009. ISBN 978-80-87112-25-0, 978-80-86420-37-0.

DAMMANN, Oswald. Creuzer, Georg Friedrich. In: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Vyd. 3, Duncker & Humblot, Berlin: 1957. ISBN 3-428-00184-2. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: <http://daten.digital-sammlungen.de/0001/bsb00016319/images/index.html?seite=428>

GRIMM, Jacob Ludwig Karl. *Deutsche Mythologie*. 1st Ed. Göttingen: In der Dieterichschen Buchhandlung, 1835. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: https://archive.org/details/bub_gb_qxxbAAAAQAAJ

GRIMM, Jacob Ludwig Karl. *Deutsche Mythologie*. Göttingen: Dieterichsche Buchhandlung, 1844. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: https://archive.org/details/bub_gb_SGobAAAAMAAJ.

GRIMM, Jacob Ludwig Karl. *Deutsche Mythologie*. Berlin: Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung Harrwitz und Gossmann, 1876. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/details/GrimmJacobDeutscheMythologieII.Band1876508S.Scan>

HRDINA, Martin a Kateřina PIORECKÁ, ed. *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 33. ročníku symposia k problematice 19. století : Plzeň, 21.-23. února 2013*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2344-5.

JIRÁNI, O. Stav mythologického bádání v posledním desetiletí. *Filologické Listy*. Praha: tiskem dra. Edvarda Grégra, 1910, XXXVII, s. 1-14, 81-92, 161-189, 321-334, 401-422. ISSN 0024-4457.

KALANDRA, Závaš. *České pohanství*. Praha: Dauphin, 2002. Studie (Dauphin). ISBN 80-7272-032-5.

KALETA, Petr. Slovanské bájeslovné bádání na přelomu 19. a 20. století. In: Erben, K. J. *Slovanské bájesloví*. Etnologický ústav AV ČR, Slovanský ústav AV ČR, 2009.

KOVÁŘ, Em. Hlavní prameny studia jazykozpytného, *Athenaeum*. Listy pro literaturu a kritiku vědeckou. Praha: tiskem a nákladem J. Otty, 1885, II, s. 9-13.

KRÁL, Josef. O nynějších směrech bádání mythologického. *Filologické Listy*. Folia Philologica : časopis pro klasická, středověká a neo-latinská studia, založený r. 1874. Praha: tiskem dra. Edvarda Grégra, 1888, XV, s. 224-242, 332-345, 413-431. ISSN 0024-4457.

KRÁL, Josef. O nynějším stavu bádání mythologického. *Filologické Listy*. Praha: tiskem dra. Edvarda Grégra, 1900, XXVII, s. 7-17, 87-101, 165-215, 323-334, 401-437. ISSN 0024-4457.

KUHN, Adalbert. *Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks. Ein Beitrag zur vergleichenden Mythologien der Indogermanen*. Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1859. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/dieherabkunftde00kuhn>

goog#page/n6/mode/2up

LANG, Andrew. *Myth, ritual and religion*. Longmans, Green and Co., London, 1887.

MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. Praha: Otto, 1907. Světová knihovna (J. Otto).

MÁCHAL, Jan. *Nákres slovanského bájesloví*. Praha: F. Šimáček, 1891.

MÜLLER, F. Max. *Bäitträge zu einer wissenschaftlichen Mythologie*. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1898. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/beittragezueinerw011dgoog#page/n91/mode/1up>

MÜLLER, F. Max. *Contributions to the Science of Mythology*. London, New York and Bombay: Longmans, Green, and co., 1897. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/contributionstosc01ml#page/2/mode/2up>

MÜLLER, F. Max. *Natural religion*. London, Longmans, Green, and co., 1889. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/naturalreligion00ml#page/n5/mode/2up>.

NIEDERLE, Lubor. *O původu Slovanů: studie k slovanským starožitnostem*. V Praze, 1896.

NIEDERLE, Lubor. *Slovanské starožitnosti: život starých Slovanů*. Praha: Bursík a Kohout, 1916.

POLÍVKA, J. O srovnávacím studiu tradic lidových. *Národopisný Sborník československý*. Praha: nákladem vlastním, tisk Alois Wiesner, 1898, II., s. 1-49.

RAK, Jiří. *Bývali Čechové-: České historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H & H, 1994.

RŮŽIČKA, Josef. *Slovanské bájesloví: mythologie*. Olomouc: R. Promberger, 1907.

SCHWENCK, K. *Die Mythologie der Slawen*. Frankfurt am Main: J. D. Gauerländer's Verlag, 1853. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/details/diemythologieder00schw>

SPENCER, Herbert. *The principles of sociology*. London, Edinburgh: Williams and Norgate, 1877. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.22432>

TYLOR, E. B. *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*. London: John Murray, 1871. [cit. 28.11. 2017]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/primitivcultur06tylogoog#page/n6/mode/2up>

DALŠÍ ZDROJE

<https://www.britannica.com/biography/Adalbert-Kuhn>

<https://www.britannica.com/biography/Brothers-Grimm>

<https://www.britannica.com/biography/Giovanni-Boccaccio#ref233439>

<https://www.britannica.com/biography/Francis-Bacon-Viscount-Saint-Alban-Baron-Verulam>

<https://www.britannica.com/biography/William-Jones-British-orientalist-and-jurist>

<https://www.britannica.com/biography/Max-Muller>